

OVER TAAL

Interviews: Roland Willemys en
Bart Deygers

Aardbeien in *aardbeienjam*

De tussentaal van Gaston Durnez

Aaneenschrijfregels

Nieuwskoppen

Tijdschrift over taal,
tekst en communicatie

Jaargang 52, nr. 3, mei-juni 2013

Hoofdredacteur ■

Albert Oosterhof

Redactie ■

Filip Devos
Natalie Hulsen

Vaste medewerkers ■

Hugo Brouckaert
Bert Cappelle
Bruno Comer
Karen De Loenen
Els Hendrickx
Karl Hendrickx
Michiel Leen
Claudia Ruigendijk
Evelien Van Renterghem

Website ■

<http://www.overtaal.be>

Verantwoordelijk uitgever ■

Bruno Scheers

Uitgeverij
Stijn Streuvelsstraat 73
8501 Heule
Tel.: 056 36 32 00
Fax: 056 35 60 96
E-mail: publ@uga.be
www.uga.be

**Abonnementsprijzen
exclusief verzendkosten** ■

Jaarabonnement: € 34,12
Los nummer: € 8

Over taal verschijnt vijfmaal per jaar.

Voor het overnemen van artikelen
is toestemming van de uitgever vereist.

D/2013/0857/6 - ISSN 0774-2398

OVER TAAL

- 59** Interview
Roland Willemyns: van dialectoloog tot sociolinguïst - Bruno Comer
- 62** Taalwerk
De invloed van de taalbril op het aantal aardbeien in aardbeienjam - Arina Banga
- 65** Taalkronkels
Zoek de vout - Claudia Ruigendijk
- 66** Idioom & Co
De aaneenschrijfregels de prullenmand in gooien of ingooien? - Bert Cappelle
- 68** Broodje taal
Een geniaal genussysteem - Karen De Loenen
- 70** Interview
Bart Deygers over taaltoetsen in het hoger onderwijs - Filip Devos
- 73** Taalwerk
Oekannekik oezegge. Ritmische uitdagingen bij de intralinguale vertaling van tussentaal - Hanne Kloots
- 76** Dossier
Een journalist houdt niet van artikels in zijn nieuwskop - Albert Oosterhof
- 79** Te boek
De taalcanon - Filip Devos
Taalbeleid in het onderwijs - Filip Devos
- 83** Column
Kerstomaatjes en oppasopaatjes - Hugo Brouckaert
- 84** Quiz over taal
Test uw kennis van het Nederlands - Natalie Hulsen

Tijdschrift over taal,
tekst en communicatie

Jaargang 52, nr. 3, mei-juni 2013

Interview

Roland Willemyns: van dialectoloog tot sociolinguïst

BRUNO COMER

Bij Oxford University Press verscheen in februari *Dutch, Biography of a language*. Auteur van dit eerste wetenschappelijke werk in het Engels dat over de geschiedenis van het Nederlands handelt, is Roland Willemyns, professor emeritus van de VUB. Deze publicatie, die rechtstreeks in het Engels werd geschreven, is een mooie bekroning van een boeiende loopbaan als neerlandicus, dialectoloog en sociolinguïst.

De helft van het boek handelt over de geschiedenis van het Nederlands, de andere helft over de huidige situatie. De inhoud ervan behandelt het Nederlands in zijn historische, geografische en sociale aspecten. Sommige aspecten die zich lenen tot vergelijking met andere talen, zijn extra uitgewerkt. Observaties over interne verhoudingen binnen het taalgebied komen minder aan bod. Het Noord- en Zuid-Nederlands worden samen behandeld. Uiteraard wordt het onderscheid tussen beide wel gemaakt, maar ze krijgen geen afzonderlijke hoofdstukken. Extra belangstelling gaat naar de exotische versies van het Nederlands, zoals het Afrikaans of het koloniale Nederlands.

De eenheid en verscheidenheid die de turbulente geschiedenis van het Nederlands heeft opgeleverd, boeit taalkundigen uit het buitenland. Noord- en Zuid-Nederlanders zijn als twee kinderen die in gescheiden gezinnen zijn opgegroeid en dat maakt de geschiedenis van die taal bijzonder interessant. Het werd dan ook tijd voor zo'n publicatie.

Cadeauboek

Succes boekte Roland Willemyns ook met *Het verhaal van een taal, negen eeuwen Nederlands*, dat twintig jaar geleden verscheen bij uitgeverij Prometheus.

Willemyns werkte daarvoor samen met de betreunde Nederlandse hoogleraar Jan W. De Vries. Peter Burger maakte de wetenschappelijke tekst toegankelijker en er kwamen mooie illustraties bij, zodat het boek uitgroeide tot een cadeauboek. Het commerciële succes bleef niet uit en meteen was bewezen dat taalgeschiedenis ook een breed publiek kan boeien.

Intussen is de inhoud van dit boek gedeeltelijk achterhaald, want het wetenschappelijk onderzoek schrijdt voort. 'Net daarom heeft het geen zin om een codificatie van de bestaande kennis uit te stellen', stelt Roland Willemyns. 'Beter is het een stand van zaken op te maken die op zijn beurt aanleiding kan geven tot publicaties die het werk verder verbeteren en aanvullen.' Dit wetenschappelijk onderzoek voerde Roland Willemyns voor een belangrijk deel van zijn loopbaan

in het verzuilde Vlaanderen. Zelf komt hij uit een ‘geuzennest’, een overtuigd vrijzinnig milieu met een vader die daarnaast tijdens de oorlog ondergedoken leefde als lid van het verzet. ‘Wij vormden een minderheid in Vlaanderen, maar ik heb daar geen last van ondervonden’, vertelt hij. ‘Nu, anno 2013, is het tijdperk van de verzuiling grotendeels voorbij. Dat brengt meer onzekerheid. Ik denk dat veel mensen het warme nest van vroeger missen, hoewel het systeem natuurlijk ook veel nadelen had. Wel laat de verzuiling nog sporen na in de verhouding tussen de KU Leuven en de andere universiteiten, maar dat heeft niet zozeer met levensbeschouwing te maken, maar eerder met de relatie tussen het ene grote blok en een reeks minder grote concurrenten. Op dat laatste vlak zijn we tot een systeem gekomen waar iedereen zijn eigen ethische keuzes kan maken, zonder voortdurend gehinderd te worden door andere, al te opdringerige opvattingen.’

De sociolinguïstiek gaat ervan uit dat de geschiedenis van een taal ook de geschiedenis is van de mensen die haar spreken.

Een nieuwe wind

De vorderingen in het taalkundig onderzoek zijn voor een belangrijk stuk op rekening te schrijven van de sociolinguïstiek. Deze discipline ontstond een kleine vijftig jaar geleden en deed een nieuwe wind waaien. Voordien werd de taal bekeken als een structureel gegeven. De aandacht was toegespitst op theoretisch onderzoek van de grammatica. ‘De sociolinguïstiek gaat ervan uit dat de geschiedenis van een taal ook de geschiedenis is van de mensen die haar spreken’, legt Willemyns uit. ‘Zij beïnvloeden de samenleving en de samenleving beïnvloedt hen, en het is binnen die gemeenschap dat de taal zich ontwikkelt. Denk maar aan de definities van woorden in woordenboeken die evolueren met de tijdsgeest (zie kaderstukje 1). Iedereen spreekt anders afhankelijk van zijn plaats op de sociale ladder, zijn geslacht, leeftijd, woonplaats enz. Het is niet voor niets dat dialectologen zich het snelst tot de nieuwe discipline aangetrokken voelden.’

De volgende stap was de technieken van de sociolinguïstiek ook toe te passen op de historische studie van de taal. Het was een idee dat in Duitsland ontstond, maar overal in Europa navolging vond. In het Nederlandse taalgebied was Roland Willemyns een van de voortrekkers van deze manier van werken. Zijn proefschrift uit 1968, *Een bijdrage tot de studie van de klankleer van het Brugs op het einde van de middeleeuwen*, was nog op basis van het traditionele, grammaticale schema geschreven, maar later verplaatste

zijn belangstelling zich naar de achttiende en negentiende eeuw, waar er voldoende historische bronnen bestaan om op een verantwoorde manier aan historische sociolinguïstiek te doen.

Afrekenen met mythen

Die onderzoeken rekenden af met een aantal hardnekkige mythen. Zo bleek uit de studie van de archieven van gemeentebesturen dat het Nederlands vrij stevig stond in het jonge België. In sommige steden, zoals Brugge, greep de verfransing bij het gemeentebestuur sterk en lang om zich heen, maar in de gemeenten rond de West-Vlaamse hoofdstad was dat hoegenaamd niet het geval. ‘De taalpolitiek van Willem I had tot een niet te onderschatten vernederlandsing geleid na de poging tot radicale verfransing die onder het bewind van Napoleon plaats had gehad’, stelt Roland Willemyns. ‘Maar die was grotendeels mislukt, omdat de wetten die het openbaar leven verfransden, dode letter bleven. Er waren immers onvoldoende ambtenaren en onderwijzers die voldoende Frans kenden om dit beleid uit te voeren. Zie maar hoelang het geduurd heeft voor Frans-Vlaanderen verfranst was.’ De talentelling van 1870 bevestigt dit onderzoek. Toen gaf maar 15% van de bevolking te kennen dat ze noties had van een tweede taal. Slechts 2% van de bevolking was verfranst. Dat wil zeggen dat ten minste 83% van de ondervraagden eentalig Nederlands was. Uiteraard sprak de overgrote meerderheid daarvan dialect. ‘Deze tendens doet zich ook voor in de betere kringen’, is een verrassende opmerking van onze gesprekspartner. ‘Tot rond 1850 verliep de correspondentie van de Brugse Sint-Sebastiaangilde in het Nederlands. Nadien werd naar het Frans overgeschakeld en dat bleef wel tot 1960 duren. De sociolinguïstiek onderstreept ook het belang van de migratie in de ontwikkeling van de taal. De verfransing van Brussel moet gezien worden in de explosieve groei van die stad gedurende de negentiende eeuw.’

Taalnatuur en taalcultuur

De verschillende elementen die op de ontwikkeling van een taal wegen, doen het onderscheid ontstaan tussen taalnatuur en taalcultuur (zie kaderstukje 2): een taal wordt beïnvloed door factoren die zowel natuurlijk als kunstmatig kunnen zijn. Dat laatste is het geval bij een overheidsingrijpen dat bijvoorbeeld in de naoorlogse decennia heeft geleid tot de verbreiding van het Algemeen Nederlands. ‘De ABN-kernen, de televisieprogramma’s van Joos Florquin en de radiopraatjes van Marc Galle hadden wel degelijk hun effect. Daarna ging het Nederlands zich weer spontaan ontwikkelen. Aanvankelijk was er nog veel contact met Nederland. Het was de tijd dat Vlamingen massaal naar de Nederlandse televisie keken

en een programma van Mies Bouwman en de Fabeltjeskrant ook in het zuiden grote populariteit verwierven. Een Vlaamse intellectueel die zichzelf respecteerde, las *Vrij Nederland* en/of *De Groene Amsterdammer*. Na de komst van de commerciële televisie verloren de Nederlandse programma's gedeeltelijk hun aantrekkelijkheid en de belangstelling voor Nederland verminderde', verklaart Willemyns de ommekeer. 'Komt daar nog bij dat de Nederlanders zelf weinig belangstelling hebben voor de verspreiding van hun taal in het buitenland. Dat bleek al in de koloniale tijd, toen ze de Indonesiërs er niet toe aanzetten om hun taal te leren. Intussen slaagden de Vlamingen erin de verfransing een definitief halt toe te roepen, op de strijd rond het Brusselse randgebied na. Die overwinning maakte de nood op een samengaan tussen het Zuid- en het Noord-Nederlands, het integrationisme, minder dringend. De Vlamingen konden de confrontatie met de Franstaligen alleen aan.'

Nederlanders hebben weinig belangstelling voor de verspreiding van hun taal in het buitenland.

Overheidsingrijpen effectief?

Al die factoren hebben bijgedragen tot de creatie van een tussentaal, die wel eens Verkavelingsvlaams genoemd wordt, maar beter Verkavelingsbrabants zou heten. 'Het verschijnsel van een informele taal, een "Umgangssprache", is een heel normale zaak', weet Willemyns. 'Moeilijker wordt het wanneer die tussentaal de standaardtaal begint te verdringen, zoals velen nu vrezen. De verdere evolutie is koffiedik kijken. Ik stelde vast dat mijn studenten, de huidige leraren Nederlands, inderdaad geen vlekkeloos Nederlands spraken, hoe hard ze hun best ook deden op het examen. Wat de invloed zal zijn op het taalgebruik van hun leerlingen weet ik niet.'

Roland Willemyns heeft in Québec wel gemerkt dat een overheidsoptreden ingrijpende gevolgen kan hebben. In de jaren zeventig had het Engels daar sterk om zich heen gegrepen, vooral in de steden. De Franstalige regering legde toen wettelijk vast dat iedere 'Québécois' zijn volledig leven, in al zijn aspecten, in het Frans moet kunnen doorbrengen. Die eenvoudige, maar strenge wetgeving deed de situatie helemaal omslaan. 'De taalwetgeving was veel duidelijker omdat zij geen compromistekst was zoals dat in België het geval is', besluit de geïnterviewde, 'bovendien werd strikt toegezien op de uitvoering. Het voorbeeld uit Canada bewijst dat een overheidsoptreden effectief kan zijn, op voorwaarde dat zij over de mensen en middelen beschikt om dat beleid uit te voeren.'

Veranderende tijdsgeest

In *Het verhaal van het Nederlands, een geschiedenis van twaalf eeuwen*, dat Roland Willemyns samen met Nicoline van der Sijs schreef (Uitgeverij Bert Bakker, 2009) gaat de lexicografe in op de redactie van woordenboeken. Tot in de jaren zeventig waren die normatief: de lezer kon door de definitie van de woorden heen kennis maken met de persoonlijke opvattingen over taal en maatschappij van de redacteur. Die kwamen vooral tot uiting in de formulering van definities en de selectie van voorbeeldzinnen. Daarbij werd rekening gehouden met allerlei maatschappelijke invloeden. Zo is de voorbeeldzin bij *zigeuner* in de tiende editie (1976): *Zigeuners zijn sluw en diefachtig*. In de elfde editie van 1984 wordt dat: *De nazi's hebben de zigeuners stelselmatig vervolgd*. In de tiende druk staat bij *afwas*: *Zij is aan de afwas*; dat wordt in de twaalfde druk *Hij heeft de afwas weer laten staan*. In 1961 was een *kus* voor Van Dale nog *een druk met de lippen op de mond van een persoon van het andere geslacht als uiting van liefde*. Pas in de jaren tachtig werd het *een druk op iemands mond*.

Het loslaten van de normatieve houding blijkt ook uit de publicatie van woordenboeken waarin het taalgebruik van wat vroeger de onderkant van de maatschappij heette, is beschreven (woordenboeken van het Bargoens bijvoorbeeld) en van gespecialiseerde woordenboeken (neologismen, leenwoorden).

Taalnatuur en taalcultuur

De tentoonstelling 'Liefde en Devotie, het Gruuthusehandschrift', die tot 23 juni in Brugge plaats had, deed de bezoeker de 'hartstochtelijke middeleeuwen' ontdekken. Zij vestigde de aandacht op de geschiedenis van onze taal. Het beroemde 'Egidius, waer bestu bleven' wordt ook vermeld in *Het verhaal van het Vlaams, de geschiedenis van het Nederlands in de Zuidelijke Nederlanden* (Standaard Uitgeverij/Het Spectrum, 2003). Daarin beschrijft Roland Willemyns de geschiedenis van het Vlaams. Het is voor de eerste keer dat er zo diep wordt ingegaan op het historische, politieke, sociaal-economische en culturele raamwerk van die ontwikkeling. Het laatste hoofdstuk omvat een 'voorblik' en in de slotzin komt de tweespalt taalcultuur en taalnatuur opnieuw aan bod. De auteur waagt zich niet aan voorspellingen, maar: 'één uitzondering moeten we misschien toch maken, namelijk voor de voorspelling dat de ontwikkeling van het Nederlands in de eenentwintigste eeuw bijzonder interessant belooft te worden, en dat het de moeite waard zal zijn ze niet alleen te observeren, maar er ook een rol in te spelen.'

De invloed van de taalbril op het aantal aardbeien in aardbeienjam

ARINA BANGA

Als je verliefd bent, bekijk je de wereld door een roze bril. In mijn proefschrift Function follows form. The linking element in Dutch and related languages laat ik zien dat taal op zo'n bril lijkt. Ik analyseerde het gebruik en de interpretatie van de tussenklank, het element dat bijvoorbeeld de naamwoorden aardbei en jam in een samenstelling verbindt tot aardbeienjam. Naast het Nederlands onderzocht ik ook vier andere Germaanse talen: Fries, Duits, Engels en Afrikaans.

Sinds de spellingswijziging in 1996 spellen we in het Nederlands samenstellingen als *aardbeienjam* en *bananenschil* met de tussenklank *-en*. Het meervoud eindigt ook op *-en*: *aardbeien* en *bananen*. In de oude spelling werd een tussenklank *-en* geschreven als er sprake was van meervoud: *aardbeienjam* is gemaakt van meer dan een aardbei en in een boekenkast is plek voor meer dan een boek. Was er sprake van enkelvoud, dan werd een tussenklank *-e* geschreven, zoals in *slangebeet* en *bananenschil*. Tegenwoordig spellen we ook deze laatste samenstellingen met *-en* in het midden: *slangenbeet* en *bananenschil*. Draagt de tussenklank *-en* nog steeds een meervoudige betekenis met zich mee? Of is het zo dat de tussenklank *-en* en de meervoudsuitgang *-en* wel hetzelfde klinken en er hetzelfde uitzien, maar niet dezelfde betekenis hebben?

Tussenklanken *-e* en *-en*

De onderzoekers Schreuder, Neijt, Van der Weide en Baayen onderzochten dit in 1998 in een reeks van experimenten. In een van de experimenten moesten moedertaalsprekers van het Nederlands op een zeven-

puntenschaal de eerste delen van samenstellingen met de tussenklank *-e* (*slangebeet*) en de tussenklank *-en* (*slangenbeet*) beoordelen op meervoudigheid, zonder daarbij te letten op de spelling. Wat bleek? De samenstellingen met *-en* in het midden werden als 'meervoudiger' geïnterpreteerd dan de samenstellingen met *-e*. In een ander experiment ging het voor de deelnemers niet om het eerste deel van de samenstelling, maar om het tweede deel. Ze moesten zo snel en zo accuraat mogelijk aangeven of een samenstelling in zijn geheel enkelvoudig of meervoudig was zonder op de spelling te letten. Deze samenstellingen werden een voor een afgebeeld op een computerscherm, waarna de proefpersonen op een enkelvoudsknop drukten als het woord enkelvoudig was en op een meervoudsknop als het woord meervoudig was. De woorden *slangebeet* en *slangenbeet* waren enkelvoud omdat het gaat om een enkele beet, en de woorden *slangebeten* en *slangenbeten* waren meervoudig omdat die refereren aan meerdere beten. Hoewel het voor de taak niet noodzakelijk was te letten op de tussenklank, lieten de proefpersonen zich toch door dit element beïnvloeden. De reactietijd bij het woord *slangenbeet* was namelijk hoger dan bij het woord *slangebeet*, wat opmerkelijk is. De participanten lieten zich door de aanwezigheid van de tussenklank *-en* even op het verkeerde spoor zetten, waardoor het net iets moeilijker is om te beslissen dat *slangenbeet* enkelvoud is dan dat *slangebeet* enkelvoud is. De onderzoekers concluderen hieruit dat de tussenklank *-en* de meervoudsbetekenis activeert in de hoofden van taalgebruikers.

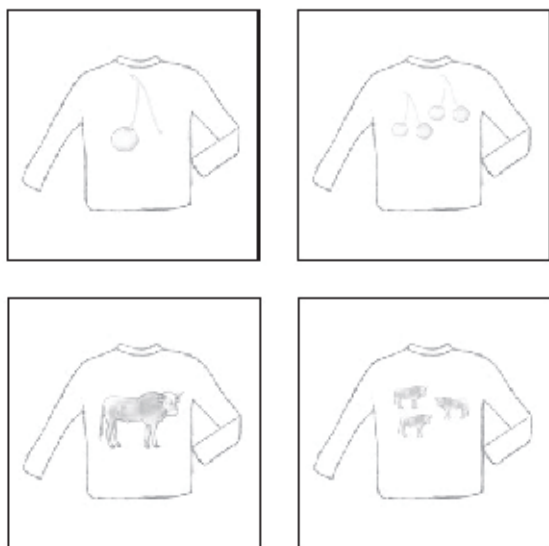
Germaanse talen

In andere Germaanse talen zijn de meervoudsuitgang en de tussenklank in een samenstelling net een beetje anders dan in het Nederlands. Zo gebruiken Friezen *-en* voor meervoud (*boeken*), maar *-e* voor de tus-

senklank (*boekeplanke*). Dit vormde het uitgangspunt van mijn proefschrift, waarin ik inga op de vraag of een moedertaal en een tweede taal invloed hebben op het verband tussen de vorm van de tussenklank en de eventuele meervoudsbetekenis. Voor dit onderzoek werkte ik samen met collega-promovenda Esther Hanssen en de hoogleraren Anneke Neijt en Robert Schreuder.

Plaatjes met meervoud

In de eerste helft van het onderzoek bekeken we deze relatie van betekenis naar vorm. De Nederlandstalige en Engelstalige proefpersonen kregen plaatjes te zien van niet-gelexicaliseerde samenstellingen. Hierin werden het concept en de bijbehorende meervoudigheid gemanipuleerd door van elk plaatje twee versies in het experiment te stoppen: een enkelvoudige en een meervoudige, bijvoorbeeld een trui met een enkele kers erop of een trui met meerdere kersen erop. De taak van de Nederlandse en Engelse proefpersonen was om deze plaatjes in hun moedertaal te benoemen. Daarbij ging de onderzoeker na of de meervoudigheid op het plaatje het gebruik van een tussenklank beïnvloedde. Voor het Engels ging het daarbij om de niet of nauwelijks in samenstellingen voorkomende meervouds-*s*.

Wat bleek? Zowel de Nederlandstaligen als de Engelstaligen gebruikten vaker een tussenklank wanneer er een meervoud op het plaatje was afgebeeld dan wanneer er een enkelvoud op het plaatje was afgebeeld. De Engelsen gebruikten bijna nooit een tussenklank, maar als ze er een gebruikten dan gebeurde dit als ze een plaatje met een meervoud benoemden, zoals *words picture elephants hat*.

Liever bloemwaarde of bloemenwaarde?

In een ander experiment kregen moedertaalsprekers van het Nederlands, Fries-Nederlandse tweetaligen en tweedetaalleerders van het Nederlands met Duits als moedertaal, een verhaaltje te lezen waarin een nieuwe samenstelling werd uitgelegd. Ook in dit verhaaltje werd het enkelvoud en meervoud afgewisseld door *een bloem*, *een tulp*, *bloemen* of *een boeket* op de plaats van de X te zetten. Het woord *een boeket* is hier met opzet zo gekozen dat het taalkundig gezien enkelvoudig is, maar een meervoudsbetekenis aanduidt: een boeket bestaat immers uit meerdere bloemen. De proefpersonen gaven op een zevenpuntenchaal aan welke vorm zij het beste bij de beschrijving vonden passen.

Op de veiling in Aalsmeer wordt de waarde van X bepaald aan de hand van de hoogste prijs die een tussenhandelaar ervoor wil betalen.

Dit noem je de bloemwaarde 0 0 0 0 0 0 bloemenwaarde.

Voor de moedertaalsprekers van het Nederlands was er een duidelijk verband tussen meervoudigheid en de vorm van de samenstelling: bij een meervoudsbetekenis in het verhaaltje gebruikten ze liever een tussenklank *-en* dan bij een enkelvoudsbetekenis. Dit effect was sterker als het woord *bloemen* op de plaats van de X in het verhaaltje stond, maar was ook zeker nog aanwezig als daar het woord *een boeket* stond. Het interessante hieraan is dat het erop wijst dat niet alleen een taalkundig meervoud, in het Nederlands eindigend op *-en*, een voorkeur voor een tussenklank teweegbrengt, maar dat dit ook het geval is voor een meervoudsconcept als *boeket*, dat geen taalkundig meervoud heeft. Het is dus niet alleen zo dat de proefpersonen door de herkenning van *-en* de samenstelling *bloemenwaarde* prefereren boven de samenstelling *bloemwaarde*. Ook de meervoudigheid van het concept zelf levert zijn aandeel.

Voorkeuren van Friezen en Duitsers

Het Fries heeft dezelfde meervoudsuitgang als het Nederlands, namelijk *-en*, maar verschilt op het gebied van de tussenklanken: waar in het Nederlands de tussenklank *-en* gebruikt wordt (*boekenplanke*), gebruiken de Friezen de tussenklank *-e* (*boekeplanke*). Aan het experiment met de verhaaltjes waarin nieuwe Nederlandse samenstellingen werden beschreven, deden ook Fries-Nederlandse tweetaligen mee. Het zou tenslotte zo kunnen zijn dat de andere vorm van de Friese tussenklank voor deze tweetaligen in het Nederlands een andere relatie tussen meervoud en tussenklank bewerkstelligt. Hoe aannemelijk dit ook klinkt, dit bleek niet het

geval te zijn. We verklaren dit door het hoge niveau waarop de deelnemers het Nederlands beheersen: allemaal leerden ze (ruim) voor hun vierde levensjaar Nederlands en lezen ze Nederlandstalige kranten en (studie)boeken. Je zou kunnen zeggen dat de Fries-Nederlandse tweetaligen een volledige Nederlandse taalbril opgezet hadden, toen ze aan het Nederlandse experiment deelnamen. De derde groep participanten had Duits als moedertaal en leerde pas op latere leeftijd, zo rond hun achttiende, Nederlands. Ze studeerden Nederlands aan een Duitse universiteit. In het Duits zijn er veel verschillende tussenklanken: *s, e, n, en, ens, es* en *er*. De resultaten van dit experiment geven aan dat er ook voor Duitstaligen met relatief weinig kennis van het Nederlands een relatie is tussen een meervoud in de beschrijving en de voorkeur voor een tussenklank. Wel is het verband voor hen minder sterk dan voor de moedertaalsprekers. De Duitse proefpersonen hadden hun Duitse taalbril blijkbaar nog niet helemaal afgezet toen ze meededen aan dit Nederlandstalige experiment.

De hoeveelheid aardbeien in aardbeienjam

In de tweede helft van het onderzoek bekeken we de relatie tussen de samenstellingen en hun meervoudigheid in de omgekeerde richting, namelijk van vorm naar betekenis. Nederlandstalige en Engelstalige proefpersonen gebruikten een zevenpuntenschaal waarmee ze de eerste delen van samenstellingen op hun meervoudigheid beoordeelden, beide groepen in hun eigen moedertaal. Deze samenstellingen waren vooraf door drie onafhankelijke taalkundigen ingedeeld in vier groepen. Er waren samenstellingen met en zonder tussenklank *-en*. Binnen deze groepen konden de woorden dan weer enkelvoudig of meervoudig van betekenis zijn, afgaand op de kennis die mensen van de wereld hebben. Zo zijn *ballonvaart* en *bananenschil* allebei enkelvoudig: er wordt doorgaans één ballon gebruikt voor een ballonvaart en een bananenschil is een schil voor slechts één banaan. En bijvoorbeeld *appeltaart* en *aardbeienjam* zijn meervoudig: er zitten doorgaans meerdere appels in de taart en meerdere aardbeien in de jam. Zoals te verwachten viel, kwamen de meervoudsoordelen overeen met de vooraf bepaalde betekenis. Nederlandstalige proefpersonen weten natuurlijk dat een bananenschil een schil voor één banaan is en dat aardbeienjam van meerdere aardbeien gemaakt is. Dat geldt ook voor de Engelstalige proefpersonen en hun oordelen over *banana peel* en *strawberry jam*.

Supermeervoud en superenkelvoud

Interessant was echter dat de Nederlandstaligen de eerste delen van woorden als *aardbeienjam*, die in de meervoudsgroep ingedeeld waren én de tussenklank *-en* bevatten, als ‘meervoudiger’ beschouwden dan de Engelstaligen de vertaalequivalenten

beschouwden. Voor deze categorie woorden is er in het Nederlands blijkbaar sprake van een ‘supermeervoud’. Het omgekeerde zien we bij eerste delen van samenstellingen als *ballonvaart*, die in de enkelvoudsgroep ingedeeld waren en geen tussenklank bevatten. Deze categorie wordt door de Nederlandstaligen als nog enkelvoudiger beoordeeld dan door de Engelstaligen, ‘superenkelvoud’ dus.

Het lijkt erop dat de factoren betekenis en vorm elkaar versterken als ze met elkaar overeenkomen, dus ofwel beide in de richting van enkelvoud wijzen ofwel in de richting van meervoud. Wanneer de vorm, namelijk de aanwezigheid van een tussenklank, echter niet overeenkomt met de betekenis zoals we die kennen uit het dagelijks leven, dan negeren moedertaalsprekers van het Nederlands de vorm. Dan gaan ze af op hun kennis van de wereld. De taalvorm beïnvloedt dus de perceptie die Nederlanders hebben van Nederlandse samenstellingen. Hoe zou dit zijn bij de Engelse samenstellingen? Zouden de Nederlanders dan hun Nederlandse oordelen meenemen of zouden ze deze juist loslaten in het Engels?

Engelse taalbril

Om dit uit te zoeken lieten we een groep moedertaalsprekers van het Nederlands meedoen aan de Engelse versie van het experiment. Het ging om studenten die voor hun studie gewend zijn Engelstalige wetenschappelijke literatuur te lezen en de Engelse taal dus op een vrij hoog niveau beheersten. Uit dit experiment kwam een opvallend resultaat naar voren: het oordelenpatroon van deze Nederlandstaligen was bijna helemaal identiek aan het patroon van de Engelstaligen die dezelfde Engelse samenstellingen beoordeeld hadden. Het patroon vertoonde daarentegen juist veel verschillen met de oordelen van de Nederlandstaligen die deelnamen aan het Nederlandse experiment.

Hoe iemand die vaardig is in meerdere talen, veel voorkomende en alledaagse woorden als *ballonvaart* en *aardbeienjam* interpreteert, hangt dus af van de taal die hij op dat moment gebruikt. Moedertaal en tweede taal beïnvloeden de relatie tussen de vorm van de tussenklank in een samenstelling en de meervoudsbetekenis van het eerste deel. Een andere taal spreken is dus zoiets als een andere taalbril opzetten. Wel kan het een tijdje duren voordat de bril van de taalgebruiker helemaal scherp gesteld is!

Arina Banga (1983) promoveerde op 8 maart 2013 aan de Radboud Universiteit Nijmegen op het proefschrift Function follows form. The linking element in Dutch and related languages.

e-mail: arinabanga@gmail.com

Taalkronkels

Zoek de vout

CLAUDIA RUIGENDIJK

Taalvoutjes zijn leuk. Dat blijkt, want ze hebben al bijna 150.000 likes verzameld op Facebook. En de teller loopt. Maar taalfoutjes spotten is niets nieuws. We sturen onze mooiste vondsten al jaren naar Onze Taals *Ruggespraak* en plaatsen foto's van samengestelde woorden met spaties ertussen op het platform *Signalering Onjuist Spatiegebruik*. Waarom is dit toch zo'n populaire hobby?

De meeste mensen vinden het simpelweg belangrijk om goed te zijn in taal. En diezelfde mensen vinden het nog belangrijker om aan anderen te laten zien *hoe* goed ze zijn in taal. Door anderen veelvuldig te corrigeren bijvoorbeeld. Of door plaatjes van grappige missers op te sturen naar de dames van *Taalvoutjes*. Want kiezen zij jouw voutje uit, dan wordt je naam genoemd en ben je in een klap beroemd. 'Kijk eens, mijn taalvoutje staat op Facebook!', kun je dan zeggen. En daar ben je dan misschien (stiekem) best een beetje trots op.

Het is verbazingwekkend hoe trots mensen reageren als ze een taalfoutje hebben ontdekt. 'Kijk, een *d/t*-fout! Ha, die heb ik toch maar mooi gezien!'. Alsof diegene hoopt dat jij dan zegt: 'Wat goed van je! Ik had er overheen gelezen.'

Ik zeg dat soort dingen niet. Want ik hanteer een andere definitie van 'goed zijn in taal'. Zo denk ik dat iemand die veel taalfouten maakt, alsnog heel goed kan zijn in taal. Ook denk ik dat er mensen zijn die het *Groot Dictee* elk jaar foutloos maken, maar tegelijkertijd veel moeite hebben om hun gedachten op een heldere manier te verwoorden. Die mensen zijn dan weliswaar goed in spelling, maar dus niet per se in taal. Toegegeven, sommige taalfouten zijn ontzettend grappig. De foutieve beknopte bijzin bijvoorbeeld, daar kan ik smakelijk om lachen. *Na urenlang in de oven gestaan te hebben, at de man de lasagne*, is er zo een. *Bijgaand stuur ik u mijn scriptie* ook. Hartstikke fout, volgens de huidige grammaticale regels. Toch tikken zelfs fervente voorstanders van correct taalgebruik dit zinnetje regelmatig op. En daar kan ik prima mee leven. De regels passen zich op den duur vanzelf aan.

Maar die mening deelt zeker niet iedereen. Sterker, taalfouten zijn behalve grappig ook een grote bron van ergernis. Als je mensen hun gang laat gaan, dan is er binnen de kortste keren niets meer over van onze taal, is de gedachte. Taalverloedering heet dit dramatische verschijnsel. Een mooi woord is dat. Het impliceert dat er een moment is geweest waarop de Nederlandse taal in perfecte staat verkeerde, zonder *d/t*-fouten, overvloedige spaties en dat soort ongein. Sommige mensen zijn zelfs van mening dat leenwoorden bijdragen aan de verloedering. Maar is de Nederlandse taal dan ooit vrij van leenwoorden geweest? Of is de verloedering direct in gang gezet vanaf het moment dat het eerste Nederlandse woord werd uitgesproken? Hoe dan ook zijn het donkere gedachten over de levenslustige taal die we al zo lang met succes gebruiken om met elkaar te communiceren.

'Maar er zijn grenzen', brengen sommige taalpuristen hier graag tegenin. Dat taal verandert, weten ze wel, en dat willen ze zelfs best nog accepteren. Maar sommige fouten kunnen écht niet door de beugel, vinden zij. *Hun* als onderwerp: uit den boze! En de opkomende (spreektaal)trend om werkwoorden niet langer te laten congrueren, stuit eveneens op veel verzet: *ik ben, jij ben, hij/zij ben* en *u ben*. Grappig is dat we dit verschijnsel bij het werkwoord *kunnen* wel weer vinden kunnen: *ik kan, jij kan, hij/zij kan* en *u kan*. Goed, het is wat informeler, maar niemand zal de zin *jij kan de boom in* als taalvoutje insturen.

Dus waar ligt de grens? Gelukkig bieden grammaticaregels enig houvast, hoewel ze continu aan veranderingen onderhevig zijn. En het *Groene Boekje* en het *Witte Boekje* bestaan al jaren naast elkaar én worden elke tien jaar herzien, dus ook de spellingregels zijn rekbaarder dan sommige mensen misschien zouden willen. Maar als je al die boekjes goed bestudeert, kun je in de boze buitenwereld een heleboel taalvoutjes ontdekken. En daar mag je dan stiekem best een beetje trots op zijn.

De aaneenschrijfregels de prullenmand in gooien of ingooien?

BERT CAPPELLE

Wat is correct gespeld: ik zag hem het bos in vluchten of ik zag hem het bos invluchten? Hangt ervan af welke bron je raadpleegt. Leg je de vraag voor aan de taaladviesdienst van de Nederlandse Taalunie, dan verneem je dat je in los van vluchten moet schrijven. Raadpleeg je het Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse Taal (2005), dan vind je invluchten als één woord, met de delen aaneengeschreven. Beide bronnen hebben een groot gezag: de Taalunie als officiële beleidsorganisatie voor het Nederlandse taalgebied, de Dikke Van Dale als onmisbaar naslagwerk op kantoor en in de huiskamer.

Merkwaardig genoeg vond de Taalunie deze orthografische onorthodoxie niet voldoende reden om *Van Dale* het 'Keurmerk Spelling van de Nederlandse Taalunie' te ontzeggen. Feit is dat er sowieso iets rammelt aan de beregeling voor het al dan niet aaneenschrijven van woordjes als *aan, af, in, uit, op* of *over* en erop volgende werkwoorden waarmee ze eventueel één geheel vormen. De regel die taaladviesverstrekkers vooropstellen, lijkt terug te gaan op de ultieme bron waarmee de Nederlandse Taalunie de officiële spelling propageert: de *Woordenlijst*, in de winkel te koop als het *Groene Boekje*. Met name is er een cruciale zin in de leidraad bij dat document. Die luidt als volgt:

Als we twee woorden bij elkaar brengen om er een nieuwe betekenis mee uit te drukken, dan tonen we het verband tussen de delen door ze aan elkaar vast te schrijven.

Wat hier ongetwijfeld bedoeld (maar niet zo duidelijk gezegd) wordt, is dat we twee woorden pas aaneen mogen schrijven als hun combinatie een betekenis krijgt die niet zonder meer de optelsom is van de gebruikelijke betekenissen van elk van die woorden afzonderlijk. De aaneenschrijfregel heeft dus een semantische motivering. Maar dit blijkt een onhoudbaar criterium, zelfs voor de opstellers van de officiële spelling. Was alles

semantisch geregeld, dan moesten we woordcombinaties aaneenschrijven die we nu los schrijven (*bloed ruiken, poolhoogte nemen, school maken*) en omgekeerd (*koffiedrinken, pianospelen, zakendoen*).

In principe zou het woordenboek uitsluitel moeten bieden of een combinatie een semantische eenheid vormt of niet, maar in werkelijkheid stellen we vast dat woordenboeken, *Van Dale* op kop, heel wat samenstellingen opnemen die qua betekenis helemaal doorzichtig zijn. In *Van Dale* lees je bij het trefwoord *af-* dat dit voorkomt als eerste deel bij heel wat

werkwoorden die betekenen: door het verrichten van de door het tweede lid genoemde handeling scheiden, wegnemen van –: afbeitelen, afbetten, afbikken, afblakeren, afbreken, afbuilen, afdistilleren, affilteren, affrezen, afhakken, afhouden, afjagen, afknagen, afknarpen, afknauwen, afknikken, afpeuteren, afpeuzelen, afpulken, afslobberen, afslurpen, afspouwen, afwrikken, afwroeten

Maar ook al vallen al deze samengestelde werkwoorden onder een algemene betekenisregel, toch komen ze ook nog eens allemaal, geheel overbodig dus, apart als trefwoord voor. Zelfs *afklauteren* staat in *Van Dale*, met onder meer als voorspelbare betekenis:

door klauteren afbreken, afschuren, afschaven: *de jongens klauteren de verf van de schutting af; hij heeft zich het vel van de handen afgeklauterd*

Dan had *afniezen* in feite ook in het woordenboek moeten staan met als te verwachten betekenis 'door niezen verwijderen van', zoals in dit (verzonnen) voorbeeld:

Hij bracht haar een lauwe cappuccino waar hij dan ook nog eens lompweg het schuim van afniesde.

Zo ook vinden we in de *Dikke Van Dale* bij *in-* veel meer werkwoorden dan een criterium strikt gebaseerd op een 'nieuwe betekenis' zou mogen toelaten – *inglippen, inroeien, inschrijven, inslenteren, invaren, invliegen, inwandelen*, enzovoort. Maar waarom staat *inslenteren*

wel en *inkuieren* niet in het woordenboek? Ik zie er de logica niet meteen van in.

Grammaticaal niet goed te verdedigen?

Ik ben zeker niet de enige. Heel wat taalgebruikers vragen zich blijkbaar af hoe het nu zit met dat aaneenschrijven. En waarom is het trouwens woorden *aaneenschrijven* (in één woord), maar woorden aan elkaar *vast schrijven* (in twee woorden)? In de top 25 van meest populaire taaladviezen op de website van het Genootschap Onze Taal komt de toelichting over ‘er + voorzetsel + werkwoord: los of aaneen’ niet verwonderlijk op plaats drie (na ‘hun / hen’ en ‘gebeuren: gebeurt / gebeurd’). Interessant is dat de taaladviesdienst van Onze Taal zich daarin distantieert van *Van Dale*:

Woordenboeken noemen een combinatie van een voorzetsel en een werkwoord overigens nog weleens één werkwoord, terwijl dat grammaticaal niet altijd goed te verdedigen valt.

- er ingaan (*Van Dale*): ergens naar binnen gaan - Ik zag hem het huis ingaan. Ik zag hem er ingaan.
- erin gaan (*Taaladviesdienst*): *in* = voorzetsel (hier als achterzetsel), *gaan* = werkwoord – Ik zag hem het huis in gaan. Ik zag hem erin gaan. (*Erin* = ,in het huis’, ,het huis in’.)

Toch wil ik het hier voor *Van Dale* opnemen. Het voorzetsel (of ‘achterzetsel’) aan het werkwoord vast schrijven is volgens mij allerbest verdedigbaar.

Overal of nergens

Het alternatief is namelijk weinig consequent: je moet schrijven *erin*, *daarin*, *hierin* en *waarin*, maar je mag niet schrijven *overalin*, *ergensin* of *nergensin*. Dan kies ik liever voor *er inkruipen*, *daar inkruipen*, *hier inkruipen*, *overal inkruipen*, *ergens inkruipen*, *de boom inkruipen*, enzovoort. Dan is er minder willekeur. Is het bovendien niet vreemd dat er in het *Groene Boekje* wel heel wat werkwoorden staan met *terug* en *weg* eraan vast geschreven? Probeer maar eens uit te leggen waarom *ernaartoe vliegen* los moet zijn maar *terugvliegen* aaneen, *eraf schuiven* los maar *wegschuiven* aaneen. Deze situatie kan nog moeilijk semantisch gemotiveerd te noemen zijn. Chaos lijkt troef.

Puur syntactisch gezien is er voor een woordgroep als *het bos in* trouwens weinig reden om aan te nemen dat het zogenaamde ‘achterzetsel’ *in* samen met *het bos* een zinsdeel vormt. Als dat zo was, dan moesten we de volgende authentieke zinnen als ongrammaticaal bestempelen – wat ze zeker niet zijn:

- ... wanneer de overlevenden het bos weer invluchten ... (www)
- ... maar jullie kunnen het bos niet invluchten ... (www)
- ... aangezien wij de Duitsers het bos hebben zien invluchten ... (www)

Een zinsdeel kan normaal niet worden opgesplitst. Probeer maar met *in het bos*, dat wel degelijk een zinsdeel is. We zouden nooit ofte nimmer dingen zeggen als ... *in weer het bos vluchten*, of ... *in niet het bos vluchten* of ... *in hebben zien het bos vluchten*. Het ligt dus voor de hand om in het geval van ‘*het bos + in + vluchten*’ het woord *in* als een deel van het werkwoord te beschouwen.

Een soort lijdend voorwerp

Van Dale beschouwt scheidbaar samengestelde werkwoorden zoals *invluchten* als onovergankelijk. Je kunt inderdaad de erbij horende naamwoordgroep moeilijk als een lijdend voorwerp beschouwen – dat verklaart waarom een passieve zin meestal niet mogelijk is: *het bos werd ingevlucht* klinkt ongrammaticaal. En soms is er al een lijdend voorwerp, zoals in *iemand de cel ingooien*. Als *iemand* hier het lijdend voorwerp is, dan kan *de cel* dat niet ook nog eens zijn. In haar doctoraal proefschrift (2008) spreekt Maaike Beliën voor zo’n naamwoordgroep niettemin van een (niet-prototypisch) soort lijdend voorwerp, een ‘*traversal object*’. En een enkele keer is een passieve zin toch mogelijk, als betrof het een gewoon lijdend voorwerp dat onderwerp wordt:

De tweede vraag was wanneer voor het eerst het Kanaal werd overgezwommen door een vrouw (www)

Kortom, misschien hoeven we ons niet te veel aan te trekken van de officiële aaneenschrijfgeregels van de Taalunie, en wel om twee redenen. Ten eerste omdat de semantische motivering om wel of niet aaneen te schrijven weinig houvast biedt en door *Van Dale*, drager van het Keurmerk Spelling van de Nederlandse Taalunie, al helemaal niet gerespecteerd wordt. En ten tweede omdat de eigenwijze beslissing van *Van Dale* om zogeheten achterzetsels aan werkwoorden vast te klinken taalkundig best mooi te verdedigen valt.

Literatuur

Maaike Beliën (2008), *Constructions, constraints, and construal: Adpositions in Dutch*. LOT: Netherlands Graduate School of Linguistics.

Bert Cappelle is docent Engelse taalkunde aan de Universiteit Lille Nord de France.

e-mail: bert.cappelle@univ-lille3.fr

Broodje taal

Een geniaal genussysteem

KAREN DE LOENEN

Als je goed oplet, slaan ze je er werkelijk mee om de oren. ‘Militanten van ACV voeren actie voor een eenheidsstatuut’, kopte Het Nieuwsblad onlangs. Vreemd, vindt u dat zelf ook niet?! Een geslachtsloze afkorting in een krantenkop. Toch maar even kijken hoe dat nu precies zit, dacht ik bij mezelf (je bent nu eenmaal taalminnaar of je bent het niet). En het resultaat levert exact datgene op wat je bij een taalvraag verwachten kunt: verwarring. ‘Welkom bij het ACV’, schrijven ze op hun website, terwijl Google maar liefst 171.000 treffers oplevert voor de zoekterm ‘de ACV’. Wat een geniale genitale verwarring als het op zulke woorden aankomt. Want zodra je er echt dieper over begint na te denken, twijfel je werkelijk aan alles. Zelfs aan dingen die voor ons heel gewoon lijken. Gaat VTM ‘haar’ medewerkers een bonus geven, of eerder ‘zijn’ medewerkers? Tijd voor wat studiewerk in het geniale genussysteem van onze moedertaal.

De ene afkorting is de andere niet

Zeg niet zomaar ‘afkorting’ tegen een letterwoord of initiaalwoord, want in het Nederlands zijn er tussen die twee subcategorieën wel degelijk verschillen. Een initiaalwoord of een letterwoord wordt gevormd door de eerste letters van een naam of een andere woordgroep. Zulke woorden gedragen zich in de zin als gewone woorden. Het verschil wordt duidelijk wanneer we zo’n afkorting uitspreken: lezen we het woord als de namen van de afzonderlijke letters, dan spreken we van een initiaalwoord (bijvoorbeeld *pc*: /peeseel/; *personal computer*). Lezen we het geheel als een woord uit een stuk, dan gaat het om een letterwoord (bijvoorbeeld *sim*: /siml/; *subscriber identity module*). Letterwoorden spellen we altijd zonder puntjes. Als het woord inge-

burgerd is, krijgt het kleine letters (bijvoorbeeld *vip*). Eigennamen krijgen uiteraard hoofdletters: wanneer het gaat om een letterwoord van vier letters dat een instelling, vereniging of politieke partij benoemt, dan schrijven we alles in hoofdletters (bijvoorbeeld *NASA*, *OESO*). In alle andere gevallen krijgt het letterwoord dat eigenaam is enkel de traditionele beginhoofdletter (bijvoorbeeld *Hema*, *Unesco*). Samenstellingen met letterwoorden worden steeds zonder koppelteken gespeld, tenzij het letterwoord hoofdletters bevat (bijvoorbeeld *aidspatiënt*, *Unicef-ambassadeur*, *NASA-hoofdkwartier*). Bij initiaalwoorden gaat het net zo: altijd zonder puntjes (bijvoorbeeld *btw*, *sms*), enkel hoofdletters wanneer het om een organisatie, land, instelling of iets dergelijks gaat (bijvoorbeeld *VRT*, *NMBS*) of wanneer het woord zelf nog exogeen aanvoelt voor de taalgebruiker (bijvoorbeeld *ADSL*).

Gzcht: de n het

Tot dusver geen probleem, lijkt me. Het wordt pas spannend wanneer we die afkortingen in zinsverband gaan gebruiken. Voor de taalgebruiker is het zeer aannemelijk dat die afkortingen zich als ‘gewone woorden’ gedragen, alleen zien ze er niet zo uit. Wil de VS (of willen de VS?) ‘hun’ of ‘zijn’ wapenwet verstrengen? Of verstrengt de NAVO ‘zijn’ (of ‘haar?’) defensiebeleid? Bij zulke kwesties slaat onze natuurlijke taalradar al vlug op hol. En het cliché dat hoe meer een mens erover begint na te denken, hoe systeemlozer de taal lijkt, blijkt hier alweer te kloppen. Nochtans is de regel behoorlijk simpel. Een afkorting krijgt het liefst een lidwoord in de zin. De keuze voor het juiste lidwoord leid je af uit het geslacht van het grondwoord van de afkorting. Vandaar dat we spreken over *de* nv (vanwege de vennootschap), *de* KB (voor de Koninklijke Bibliotheek), maar *het* KB (voor het Koninklijk Besluit). Bij veel afkortingen ligt

die kleine denkoefening voor de hand. Ik denk aan *het* KMI (vanwege *het Koninklijk Meteorologisch Instituut*), *de* ANS (vanwege *de Algemene Nederlandse Spraakkunst*), *de* OESO (vanwege *de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling*).

Afkortingen zonder grondwoord

Het wordt natuurlijk wat complexer – zoals bij de meeste afkortingen trouwens het geval is – wanneer dat grondwoord helemaal niet bekend is. Bij afkortingen uit vreemde talen is de truc om te kijken naar het zogenaamde ‘naastgelegen’ Nederlandse zelfstandige naamwoord. Daarom spreken we van *de* OPEC (naar de organisatie), omdat geen hond weet dat OPEC in feite staat voor ‘Organization of Petroleum Exporting Countries’. Als je geen fervent quizzer bent, weet je evenmin dat CDU de afkorting is voor Christlich Demokratische Union, maar ons gezonde boerenverstand doet bij CDU wel meteen aan ‘unie’ denken, dus gebruiken we *de*. Een belangrijke uitzondering op bovenstaande regel is *de* FBI (kort voor *Federal Bureau of Investigation*): het naastgelegen Nederlandse zelfstandige naamwoord is ‘het bureau’, maar het initialwoord krijgt wel degelijk *de* als standaardlidwoord. Zulke uitzonderingen komen trouwens nog wel eens voor. Dat komt vermoedelijk omdat men zich niet meer bewust is van de woorden die achter de afkorting schuilgaan. Bestaat er geen naastgelegen zelfstandig naamwoord, dan krijgt de afkorting gewoon *de* (bijvoorbeeld *de ETA*, *de CIA*). Afkortingen die doorgaans geen lidwoord bij zich hebben, zijn altijd onzijdig (bijvoorbeeld *het failliete Sabena*). En alsof dat allemaal nog niet duidelijk genoeg is, kun je het ook nog eens met een bijvoeglijk naamwoord proberen. Laat me dat eens illustreren aan de hand van onze geliefkoosde, politieke – maar altijd weer afgekorte – partijen. *Het CO2-bestrijdende Groen!* of *het opgedoekte Spirit* zijn duidelijk voorbeelden van onzijdige afkortingen. We spreken echter van *de onvermoeibare N-VA* (want *alliantie* is vrouwelijk), *de beruchte VLD* of *de gloriezoekende CD&V* (beide vrouwtjes trouwens). De bijvoeglijke naamwoorden zijn voor die voorbeelden uiteraard lukraak gekozen.

Van lidwoord naar verwijfwoord

Als je eenmaal onder de knie hebt hoe het lidwoordsysteem (of het genussysteem) bij afkortingen werkt, ben je ook gered wanneer je naar zo’n woord moet verwijzen. Sla je echt aan het twijfelen,

dan bestaan er overigens een paar handige vuistregels (met dank aan vrttaal.net). Verwijs je naar een meervoudig woord, dan is *hun* altijd goed (bijvoorbeeld ‘De Verenigde Naties trekken *hun* troepen terug uit het Midden-Oosten’). Daarbuiten kies je bij twijfel steevast het best voor *zijn*. Enkel wanneer de naam een vrouwelijk kernwoord heeft, gebruik je *haar*. Denk eraan altijd naar het grondwoord te kijken voor de bepaling van het geslacht van de afkorting. Je hebt het dus over de VRT *haar* (want *de omroeporganisatie* is vrouwelijk) uitzendingen, en over de NAVO *haar* (want *de organisatie* is vrouwelijk) personeelsbeleid. Wanneer het niet duidelijk is waarvoor de afkorting precies staat, gebruik je altijd *zijn* (bijvoorbeeld ‘C&A keert *zijn* medewerkers een hoge bonus uit’). Zulke afkortingen kunnen in de zin trouwens perfect lidwoordloos blijven. Een andere nuttige vuistregel is het gebruik van de bijzin. Wanneer de bijzin die je achter de afkorting zet met *dat* begint, dan heb je te maken met een onzijdig woord. Begint de bijzin met *die*, dan is het woord waarnaar je verwijst mannelijk of vrouwelijk. Bijvoorbeeld: ‘het televisieformat werd gekocht door VTM, *die* er een nieuwe naam aan gaf’. Of: ‘Herman De Groene ging weg bij Agalev, *dat* prompt veel stemmen verloor’.

U ziet het: aan trucjes en vuistregels geen gebrek. Het Nederlandse afkortingssysteem is ervan verzadigd. Het schijnt er vooral op aan te komen de juiste truc uit de juiste taaldoos te toveren in geval van twijfel. En hebt u het idee dat u door dat ingewikkelde – maar toegegeven toch geniale – genussysteem werkelijk door de bomen het bos niet meer ziet, dan is er ook nog altijd zoets als ‘het taalgevoel’. Joost mag weten waar dat hersencontactje zit, maar het is er. Daar moeten en zullen we hartstochtelijk in blijven geloven.

Karen De Loenen is als praktijkassistent verbonden aan de vakgroep Nederlandse taalkunde en taalbeheersing van de Katholieke Universiteit Leuven.

e-mail: Karen.DeLoenen@arts.kuleuven.be

Interview

Bart Deygers over taaltoetsen in het hoger onderwijs

FILIP DEVOS

Sinds het begin van de twintigste eeuw worden taaltoetsen in het hoger onderwijs gebruikt als voorspeller van toekomstige vaardigheden. Maar er zijn veel variabelen die meespelen en ervoor kunnen zorgen dat er ruis op de meting zit, aldus Bart Deygers.

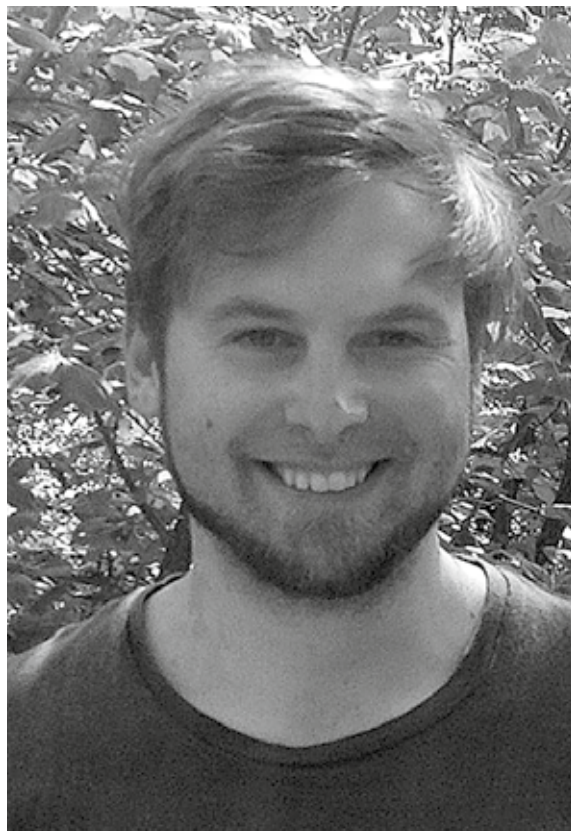
Bart Deygers heeft ruime ervaring op het gebied van onderzoek naar en ontwikkeling van taaltoetsen. Hij werkt sinds 2009 bij het Certificaat Nederlands als Vreemde Taal (CTO, KU Leuven), coördineert het taalbeleid van de Universiteit Gent en is voorzitter van de CEFR-groep ('Common European Framework of Reference for Languages') binnen de Association of Language Testers in Europe (ALTE). Hij bereidt ook een proefschrift voor over taaltoetsen in het hoger onderwijs.

Zijn taaltoetsen 'van alle tijden'? U heeft het in uw publicaties over het feit dat ze vooral sinds het begin van de twintigste eeuw 'in trek' zijn? Mij lijkt het een vrij recent verschijnsel ...

Voordien werd taal natuurlijk al getoetst in kleinschaligere klascontexten, maar die aanpak verschilt sterk van de grootschalige gecentraliseerde taaltoetsen zoals we die nu kennen. Die zijn inderdaad een behoorlijk recent fenomeen. In 2013 viert Cambridge English Language Assessment, een van de wereldleiders en pioniers inzake gecentraliseerde taaltoetsen, trouwens zijn honderdste verjaardag.

Het is niet zeker of al die toetsen wel meten wat ze willen meten.

Natuurlijk is de aanpak van die gecentraliseerde toetsen sterk geëvolueerd. Zo is de invloed van statistiek enkel toegenomen en heeft de veranderende visie op taal de uitwerking van gecentraliseerde taaltoetsen beïnvloed. Tot de jaren 1980 lag de nadruk sterk op een grammaticale invulling van taal. Later deden authentiek toetsen, communicatief toetsen, geïntegreerd toetsen en taakgericht toetsen hun intrede. Die verschillende invullingen hebben vandaag nog hun plaats: het is niet altijd zo dat de ene traditie de andere vervangen heeft.

Hoe komt het dat vooral de laatste zeven of acht jaar 'taaltoetsen' zo massaal de kop op steken in het hoger onderwijs bij ons? Tien à vijftien jaar geleden hoorden we daar nauwelijks iets rond.

De laatste jaren stijgt de aandacht voor taaltoetsen in het Vlaamse hoger onderwijs inderdaad. In verschillende buurlanden was die evolutie echter al langer aan de gang en vinden al vele jaren gecentraliseerde toetsen plaats op het einde van het secundair onderwijs. Het Vlaams onderwijs kent die traditie niet en vertrouwt op eindtermen en leerplannen om ervoor te zorgen dat leerlingen na het secundair onderwijs over de gewenste kennis en vaardigheden beschikken.

Ik maak een onderscheid tussen twee soorten taaltoetsen bij aanvang van het hoger onderwijs. Aan de ene kant heb je de toetsen die gericht zijn op anderstaligen (NT2). Voor de meeste studierichtingen in het hoger onderwijs heb je als anderstalige een B2-niveau op het

Europees Referentie Kader (ERK) nodig. Ik vermoed dat de opkomst van deze toetsen niet los staat van de invloed van het ERK op het taal- en onderwijsbeleid in Europa enerzijds en van de Bolognaverklaring anderzijds.

Aan de andere kant heb je ook taaltoetsen voor moedertaalsprekers. Heel vaak zijn dat lokaal geïnspireerde initiatieven, en af en toe hoor je daar iets over in de media in de trant van ‘Taalvaardigheid beginnende studenten dramatisch’. Globaal genomen vind ik dat een gevaarlijke evolutie. Ten eerste weten we niet of die verschillende lokaal ontwikkelde toetsen taal op dezelfde manier conceptualiseren. Als toets A bijvoorbeeld spelling meet en toets B synthetiserende vaardigheden, valt er weinig te vergelijken. Ten tweede is de inhoud van die toetsen soms fundamenteel verschillend van wat in het secundair onderwijs geleerd wordt. Als de inhoud van je toets zaken bevat die niet bekend kunnen zijn of hoeven te zijn, spreekt het vanzelf dat de resultaten niet denderend zijn. Ten derde is het niet zeker of al die toetsen wel meten wat ze willen meten. Een onderzoek van Tony Green en Cyril Weir toonde in 2004 alvast aan dat veel kleinere, lokaal ontwikkelde taaltoetsen in Groot-Brittannië zeer onnauwkeurige instrumenten zijn.

Kunnen taaltoetsen gebruikt worden om toekomstig academisch succes te voorspellen? Vele universiteiten en hogescholen doen dat toch?

De meeste grote gecentraliseerde toetsen zijn ‘proficiency tests’. Dat zijn tests die niet gebaseerd zijn op een voorgaande cursus of lessenreeks en die tot doel hebben om de kennis of vaardigheden te testen bij studenten met een heterogene achtergrond. Die toetsen kijken dus voornamelijk achteruit en vertellen iets over waar een leerder op een bepaald moment staat. Hun doel is niet om een voorspelling te geven over toekomstig presteren, al zit dat er impliciet ergens wel in en wordt dat wel eens zo geïnterpreteerd.

Grootschalige academische proficiency tests, genre IELTS of TOEFL, hebben in de eerste plaats tot doel te meten wat iemand kan, niet wat iemand *zal* kunnen. Er bestaan verschillende studies die scores op de IELTS-toets correleren aan academische slaagkansen en die correlaties zijn niet bijzonder sterk. Toetsen die academische voorkennis en kennis van academische strategieën operationaliseren lijken een wat grotere voorspellende waarde te hebben. Hoe dan ook pleit ik ervoor om geen wonderen te verwachten van taaltoetsen. Als ze goed opgesteld zijn, zijn het nuttige instrumenten om taal te meten en kunnen ze gebruikt worden om te certificeren, maar ook om leerders vooruit te helpen. Als ze zwak geconstrueerd zijn, weet je niet wat ze meten, maar geven ze wel een score.

Wordt er niet te veel belang gehecht aan ‘taal’ om algemenere zaken te meten/toetsen?

Niet noodzakelijk. Ik vind wel dat we resultaten voorzichtiger moeten beoordelen. Het is bijzonder aantrekkelijk om elke relatie

als causaal te interpreteren of om elke indicator als voorspeller te zien, maar beide neigingen zijn wetenschappelijk gezien riskant. Het is bijvoorbeeld niet zo dat een correlatie noodzakelijk wijst op een causaal verband. Als je een taaltoets afneemt van een populatie studenten en je correleert hun academische resultaten aan hun score op de toets, dan kan het zijn dat je inderdaad een positieve correlatie vindt. Of die relatie ook causaal is, weet je dan niet noodzakelijk.

Taal wordt vaak gezien als een voorspeller van allerlei zaken, terwijl het slechts een indicator is. Een voorbeeld hiervan is de interpretatie van de PISA-resultaten (PISA is een toets die wereldwijd bij 15-jarigen afgenomen wordt, en verschillende kennis- en vaardigheidsdomeinen meet). Vlaanderen doet het lang niet slecht in de PISA-rangschikking, maar er zijn nauwelijks regio’s waar het scoreverschil tussen allochtoon en autochtoon zo groot is. Het is aantrekkelijk om dan thuistaal als verklaring voor dat scoreverschil in te roepen, omdat thuistaal makkelijk identificeerbaar is. Maar thuistaal als verklaring voor schools presteren houdt geen stand wanneer je het naar andere contexten vertaalt. Om wetenschappelijk houdbaar te zijn, moet een verklaring universeel toepasbaar zijn en in landen zoals Canada en Australië scoren leerlingen met een andere thuistaal zeker niet slechter dan de ‘autochtone’ leerlingen. Zo vervalt moedertaal dus als verklarende factor voor academisch succes. Taal is in onze context immers slechts een indicator van iets veel breders: sociaal-economische status. In een Vlaamse context hangt een andere thuistaal jammer genoeg vaak samen met een lagere status, maar in landen als Australië en Canada is dat niet zo. Daar hebben nieuwkomers vaker een hogere status en presteren ze beter op school, onafhankelijk van hun moedertaal.

Verskillende instellingen organiseren eigen taaltoetsen. Zie je daar bepaalde tendensen in terugkomen?

Ook hier moet je een onderscheid maken tussen taaltoetsen voor anderstaligen en taaltoetsen voor moedertaalsprekers. In Vlaanderen heb je twee grote centrale NT2-toetsen die toegang geven tot het hoger onderwijs: CNaVT en ITNA.

Voor moedertaalsprekers is er een grotere versnippering. Veel instellingen bieden toetsen aan die vaak een sensibiliseringsfunctie hebben. Studenten die laag scoren, krijgen dan soms een remediëringspakket aangeboden. Meestal zijn die toetsen digitaal en bevatten ze vooral meerkeuzevragen met automatische antwoordverwerking.

Is al dat gedoe rond instaptoetsen niet een modetrend? Over twintig jaar spreken we daar misschien helemaal niet meer over?

Ik weet niet of taaltoetsen zomaar zullen overwaaien. Zeker NT2-toetsen zie ik nog niet zo snel verdwijnen. Toch denk ik inderdaad dat het potentieel van taaltoetsen wel eens overschat wordt. Zoals ik al zei, wordt taal bij ons vaak gezien als een verklaring voor of

voorspeller van maatschappelijk, professioneel of academisch succes, terwijl het eerder een van de indicatoren is.

Op dit moment heerst het gevoel dat we via taaltoetsen een heleboel interessante dingen kunnen vaststellen, terwijl heel wat toetsen slechts een subjectief gevoel van zekerheid bieden. Als we ergens een cijfer op kunnen kleven, hebben we de indruk dat we iets gemeten hebben en dat het gegeven cijfer iets betekent. Ik geef een voorbeeld: wanneer een leerling naar een volgend jaar overgaat en een nieuwe leerkracht de nieuwe leerstof op een andere manier brengt en op een andere manier toetst, is het eigenlijk absurd om te stellen dat de leerling vooruit- of achteruitgegaan is. De leerling is namelijk de enige constante variabele, terwijl het hele referentiekader veranderd is.

Daarmee wil ik niet zeggen dat taal of taalvaardigheid onmeetbaar zou zijn. Integendeel: goede taaltoetsen maken die consequent meten wat ze horen te meten, is zeker doenbaar. Maar taaltoetsen ontwikkelen is een vak apart. Daarom ben ik blij met de huidige tendens naar professionalisering op het vlak van toetsen. Veel leerkrachten willen hun 'assessment literacy' bijschaven en veel academische taaltoetsen worden lid van Europese netwerken, zoals de Association of Language Testers in Europe (ALTE).

Je doet er niemand een plezier mee
wanneer je een anderstalige student
met minder dan het B2-niveau aan het
hoger onderwijs laat beginnen.

Aan sommige Nederlandse universiteiten zijn taaltoetsen bindend: ben je in de opleiding rechten in Amsterdam niet geslaagd voor de taalinstaptoets, dan begin je gewoon niet aan de studie. Hebt u daar zicht op? Komt dit vaak voor, dat uitsluitende karakter?

Ik heb geen weet van uitsluitende taaltoetsen voor moedertaalsprekers in België. Het lijkt me in elk geval een gevaarlijke piste. Bij anderstaligen is dat een andere zaak. Er bestaat academische consensus dat wie geen B2-niveau heeft, niet over de competenties beschikt om academisch onderwijs aan te vatten. Je doet er dan ook niemand een plezier mee wanneer je een anderstalige student met minder dan dat B2-niveau aan het hoger onderwijs laat beginnen.

U bent voorzitter van de CEFR-groep ('Common European Framework of Reference for Languages') binnen de Association of Language Testers in Europe (ALTE). Wat is dat precies? En wat houdt uw functie precies in?

ALTE is een organisatie die Europese toetsinstellingen samenbrengt om aan expertise-uitwisseling te doen. Een van de voornaamste functies van ALTE is het auditsysteem. De toetsen van ieder ALTE-lid ondergaan vijfjaarlijks een nauwkeurige audit. Toetsen die voor de audit slagen, krijgen een kwaliteitskeurmerk, een Q-Mark. Binnen ALTE bestaat er een CEFR-groep die ik samen met Beate

Zeidler (van het Duitse TELC) voorziet. Binnen die groep proberen we drie zaken te realiseren. We onderzoeken in hoeverre de ERK-niveaus in verschillende nationale contexten op dezelfde manier geïnterpreteerd worden. Daarnaast bekijken we hoe je als toetsontwikkelaar kunt streven naar nauwere aansluiting met het ERK. Ten slotte is het ons streefdoel om de ERK-beschrijvingen voor de receptieve vaardigheden te specificeren.

U combineert daarnaast ook twee jobs. Enerzijds werkt u bij het Centrum voor Taal en Onderwijs (CTO, KU Leuven) en anderzijds coördineert u het taalbeleid aan de Universiteit Gent. Wat houden die functies in? En welke plaats hebben toetsen in het taalbeleid van de UGent? Hoe differentieert u bijvoorbeeld per faculteit/opleiding?

Bij het CTO werk ik mee aan de ontwikkeling en validering van het Certificaat Nederlands als Vreemde Taal. Daarbij ontwikkelen we vijf examens Nederlands voor niet-moedertaalsprekers. Een van die examens – het Profiel Taalvaardigheid Hoger Onderwijs – heeft een Q-mark en biedt toegang tot het hoger onderwijs in Vlaanderen.

Daarnaast coördineer ik samen met mijn collega Sibö Kanobana het taalbeleid aan de Universiteit Gent. Het verbaast u misschien, maar in onze werking nemen taaltoetsen absoluut geen centrale plaats in. We hebben drie kleine digitale toetsen, maar aan die toetsen worden eigenlijk geen conclusies verbonden. We vinden namelijk niet dat we een accuraat beeld kunnen krijgen van iemands academische taalvaardigheid op basis van zo'n toets.

Onze werking baseert zich dus niet op een taaltoets, maar wel op de realiteit. We gaan langs de verschillende faculteiten om workshops te geven over academisch taalgebruik. Die workshops zijn op maat van de wensen en conventies van die specifieke faculteit. We bieden ook procesbegeleiding aan waarbij studenten tijdens een schrijftraject op regelmatige basis feedback krijgen. En we hebben speciale workshops voor anderstalige studenten. We baseren ons bij alles wat we doen op de reële productie van studenten, niet op hun prestatie in een digitale omgeving.

Welke richting gaat uw doctoraat over instaptoetsen in het hoger onderwijs uit? Enkele algemene lijnen?

In mijn doctoraat bekijk ik de generaliseerbaarheid en voorspellende waarde van de toetsen die anderstaligen toegang bieden tot het hoger onderwijs in Vlaanderen.

Dat is vrij beknopt. Wordt dus vervolgd?

Absoluut!

Taalwerk

Oekannekik oezegge. Ritmische uitdagingen bij de intralinguale vertaling van tussentaal

HANNE KLOOTS

Het ruime gebruik van tussentaal en de groeiende belangstelling voor dialecten ('dialectrenaissance') hebben in Vlaanderen al heel wat inkt doen vloeien. Vaak ontstaat daarbij de indruk dat vroeger in het culturele domein nauwelijks tussentaal of dialect voorkwam. In deze bijdrage bespreken we een intrigerend tegenvoorbeeld: het gedicht Liefdeverdriet van Gaston Durnez, gepubliceerd in 1962 en geschreven in een sterk Brabants gekleurde tussentaal. Aan dit unieke gedicht koppelen we een talig experiment. Stel dat we Durnez tussentaal willen omzetten in het Standaardnederlands, tegen welke ritmische uitdagingen lopen we dan aan?

Brabants gekleurd liefdesverdriet

Gaston Durnez's gedicht *Liefdeverdriet* – integraal weergegeven in het kaderstuk – verscheen in de bundel *Hooikoorts* (1962). In dit gedicht betreft de ik-persoon (Louis) dat hij de jij-persoon (Marie) niet openlijk zijn liefde kan betuigen. Durnez's gedicht telt vier strofen van ongelijke lengte. Beklemtoonde en onbeklemtoonde lettergrepen wisselen elkaar systematisch af, wat een stevige cadans oplevert. Een strak rijmschema is er niet, maar omdat de meeste regels op een *ie*-klank eindigen, heeft de lezer toch het gevoel dat het geheel aardig rijmt. De *ie*-klanken zijn afkomstig uit de woorden *zie*, *Louis* en *Marie*, maar ook (en vooral) uit de tussentalige vorm *nie* ('niet').

Wegval van de eind-*t* in woorden als *niet* en *dat* is typisch voor Brabants gekleurde (tussen)taal. Enkele andere typisch tussentalige uitspraakkenmerken zijn de weggevallen *b-* aan het woordbegin (*hoe* > *oe*) en de wegval van de *sjwa* aan het wordeinde als het volgende woord begint met een klinker (*de occasie* > *d'okkaze*). Een paar andere uitspraakkenmerken doen eerder dialectisch aan, bijvoorbeeld de objectsvorm van de tweede persoon die wordt weergegeven als *oe* (< *u*) en de verdopte klinkers in *lewie* (< *Louis*) en *okkaze* (<

occasie). Deze elementen situeren het gedicht niet op één specifieke locatie, maar ze versterken wel de regionale kleur van het geheel.

Liefdeverdriet heeft een fonetisch geïnspireerde spelling. De lezer wordt geconfronteerd met een soort ritmische klankstroom. Slechts hier en daar staan spaties. Wie vertrouwd is met Brabantse taalvariëteiten en de tekst zonodig even hardop leest, heeft waarschijnlijk weinig problemen met een volzin als *oekannekik oezegge (hoe kan ik u zeggen)*. Voor lezers die minder vertrouwd zijn met Brabants gekleurde taal, is de drempel mogelijk iets hoger. In de titel *Liefdeverdriet* ontbreekt de tussen-*s*. Deze variant was vroeger niet ongewoon. Zowel de jonge Will Tura als de prille Willy Sommers scoorden ooit een hit met precies dezelfde titel.

Intralinguale vertaling

Als we een vreemde taal onvoldoende beheersen om er pakweg een roman in te lezen, hopen we dat de roman vertaald is in onze moedertaal. Bij zo'n *interlinguale* vertaling wordt een boodschap uit de ene taal omgezet in een andere taal. Daarnaast bestaan er ook *intralinguale* vertalingen. In dat geval wordt een boodschap van de ene taal omgezet in taalkens uit dezelfde taal. Intralinguaal vertalen heeft tot nu toe beduidend minder aandacht gekregen in de wetenschappelijke vakliteratuur. Nochtans kennen we er allemaal voorbeelden van. Zo zien we op de televisie bijvoorbeeld geregeld ondertitelde dialectsprekers. Eigenlijk is er ook niet echt een fundamenteel verschil tussen interlinguaal en intralinguaal vertalen. In beide gevallen wordt een tekst omgezet van de ene 'code' in de andere door een gerichte keuze te maken uit een reeks synoniemen. Het verschil: bij interlinguaal vertalen zijn die codes 'echte' talen, bij intralinguaal vertalen gaat het eerder om taalvariëteiten. Een jeugdboek kan bijvoorbeeld worden omgezet van Brits- naar Amerikaans-Engels, maar even goed kan de Midden-Nederlandse versie van *Karel ende Elegast* 'hertaald' worden in hedendaags Nederlands. Veel intralinguale vertalingen zijn in zekere zin ook vereenvoudigingen. Archaïsmen en regionale varianten

worden omgezet in hedendaagse, regionale pendanten, terwijl cultuurspecifieke elementen een toelichting krijgen of worden aangepast aan de leefwereld van de lezer.

De vertaling van poëzie

In deze bijdrage presenteren we twee intralinguale vertalingen van Durnez's *Liefdeverdriet* in het Standaardnederlands. Versie A is een vrij letterlijke vertaling die de Brabantsonkundige lezer helpt het gedicht te begrijpen, niet meer en niet minder. Ze heeft met andere woorden geen esthetische ambities. Versie B is heel anders van opzet. Hier is ook geprobeerd om het rijmschema en het ritme van de brontekst zo goed mogelijk te respecteren.

Binnen de discipline van het literair vertalen staat poëzie bekend als een moeilijk genre. Poëzievertalers moeten ongeveer dezelfde hordes nemen als vertalers van liederen. Met de zingbaarheid van de tekst hoeven ze uiteraard geen rekening te houden, maar in beide gevallen moeten keuzes worden gemaakt op het vlak van natuurlijkheid, betekenis, rijm en ritme. Idealiter is het eindproduct een natuurlijk klinkend gedicht waarin rijm en ritme van de brontekst gerespecteerd zijn. In een ideale poëzievertaling hebben alle woorden ook exact dezelfde lading als in de brontaal. De praktijk is uiteraard een stuk weerbarstiger. Exacte equivalenten zijn soms moeilijk te vinden en poëzie is vaak voor verschillende interpretaties vatbaar. Sommigen betwijfelen daarom zelfs of poëzie eigenlijk wel vertaalbaar is.

Stoorzender ritme

Op het eerste gezicht lijkt het eenvoudig om een regionaal gekleurd gedicht om te zetten in het Standaardnederlands. Het gaat immers om variëteiten van dezelfde taal. In de praktijk blijkt het echter geen sinecure om tot een esthetisch verantwoord eindproduct te komen. Een van de stoorzenders is de factor ritme. Soms heeft een regionaal gekleurde versregel namelijk meer of juist minder lettergrepen dan zijn standaardtalige pendant. Een letterlijke vertaling is dan wel mogelijk, maar niet wenselijk. In deze bijdrage wordt nagegaan welke taalkundige factoren voor meer of minder lettergrepen zorgen in Durnez's *Liefdeverdriet*. Concreet: voor welke ritmegerelateerde kwesties moest in vertaling B een oplossing worden gezocht?

Op zoek naar extra lettergrepen

Allereerst zijn er verschillen die te maken hebben met de woordstructuur (morfologie). Zo verbuigen de meeste tussentaalsprekers hun voornaamwoorden. Buigingsuitgangen die een sjwa bevatten, creëren een extra lettergreep. Dat zien we bijvoorbeeld in *oedakkikwacht oepmijntoer* (*hoe dat ik wacht op mijn beurt*), waarbij het bezittelijk voornaamwoord *mijn* wordt gerealiseerd als *mijnen*.

Om het ritmische patroon te behouden, werd daarom in versie B geopteerd voor *al wordt het nog een hele toer*, waarbij *mijnen* ritmisch correspondeert met *bele*.

Ook vervoegde vormen bevatten soms een extra lettergreep. Dat merken we bijvoorbeeld bij de eerste persoon enkelvoud, waar geregeld een sjwa opduikt: *oekannekik* (*hoe kan ik*), *ochmochtekik* (*och mocht ik*). Soms wordt ook het persoonlijk voornaamwoord *ik* nog een keer in zijn geheel herhaald: *ikkebbekik* (*ik heb ik*) en *ikwillekik* (*ik wil ik*). Taalkundigen spreken in dit verband van subjectsreduplicatie. Ook voor deze extra lettergrepen werd in versie B een alternatief gezocht.

Op het vlak van de zinsbouw vallen onder meer de dubbele ontkenningen op. In Durnez's gedicht eindigen vier regels op de combinatie *niemandnie* (*niemand niet*). Als de extra *niet* aan het geregleinde verdwijnt, vervalt natuurlijk een cruciaal rijmwoord. Ter compensatie werd daarom in versie B zo veel mogelijk met het rijmpaar *jou/hou* gewerkt. Opvallend is ook het gebruik van *dat* in bijzinnen waar we in de standaardtaal geen *dat* verwachten, ook wel 'expletief *dat*' genoemd: *oegere dakkuzie* (*hoe graag dat ik u zie*) en *oedakkikwacht* (*hoe dat ik wacht*). Deze *dat* mag dan in de standaardtaal overbodig zijn, als we hem gewoon schrappen, loopt de vertaling ritmisch mank. In versie B is daarom telkens de hele regel anders geformuleerd.

Soms heeft de standaardtaal juist meer lettergrepen dan tussentaal of dialect. In een regel als *oevoeldetnie oeziedetnie* (*hoe voelt ge het niet, hoe ziet ge het niet*) is *ge* als het ware versmolten met *het*. In dit soort gevallen biedt een notatie met apostrof in de vertaling uitkomst. Zo wordt de lezer gestimuleerd om *het* ook in de standaardtaal te verbinden met het voorafgaande woord.

Ten slotte bestaan er ook nog ritmische verschillen die gewoon te maken hebben met de woordkeuze. Zo heeft *gere*, afgeleid van *gaarne*, een lettergreep meer dan het standaardtalige *graag*. Om toch twee lettergrepen te behouden werd *gere* in versie B omgezet in *zielsveel*. Ideaal is deze keuze niet. Bij *gere* draagt de eerste lettergreep klemtoon en de tweede niet, terwijl bij *zielsveel* beide syllaben ongeveer even sterk beklemtoond zijn. In de regel *ikkebbekik / ikkrijggekek / daartoe dokkazenie* – waarbij het lidwoord *de* versmolten is met *okkaze* – was een drastischer ingreep nodig. Om het ritmische patroon te behouden werd daar het woord *echt* toegevoegd: *ik heb daartoe / ik krijg daartoe / nooit echt de kans van jou*.

Conclusie

Deze pioniersstudie biedt een aantal interessante inzichten voor wie regionaal gekleurde poëzie of liedjes in het Standaardnederlands wil omzetten. Ritmegevoelige teksten vertalen zal altijd een enorme uitdaging blijven. Elke regionale variëteit heeft haar eigen structuur en dus ook haar eigen vertaalproblemen. Maar wie de pijnpunten uit deze bijdrage in het achterhoofd houdt, is toch alvast mentaal voorbereid op Brabants gekleurd Nederlands. Of hoe Louis' wachten uiteindelijk toch nog iets heeft opgeleverd.

Literatuur

Baker, M. (2001), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, i.s.m. K. Malmkjaer. London/New York: Routledge.

De Caluwe, J. (2006), Tussentaal als natuurlijke omgangstaal in Vlaanderen. In: J. De Caluwe en M. Devos (red.), *Structuren in talige variatie in Vlaanderen*. Gent: Academia Press, blz. 19-34.

Durnez, G. (1962), *Hooikoorts*. Antwerpen/Amsterdam: Standaard Boekhandel.

Jakobson, R. (1966), On linguistic aspects of translation. In: R.A. Brower (red.), *On translation*. New York: Oxford University Press, blz. 232-239.

Kloots, H. en T. Smits (in druk), Dialectpop in Nederlandstalig België: een sociolinguïstische benadering. In: G. De Vogelaer, A. Bartelds & H. Bloemhoff (red.), *Muziek in streektaal*. Groningen: uitgeverij Kleine Uil & Stichting Nederlandse Dialecten, blz. 47-68.

Low, P. (2003), Singable translations of songs. In: *Perspectives: Studies in Translatology* 11-2, blz. 87-103.

Ultratop, <http://www.ultratop.be>, geraadpleegd op 18 februari 2013.

Van Hoof, S. en B. Vandekerckhove (2013), Feiten en fictie. Taalvariatie in Vlaamse televisiereeksen vroeger en nu. In: *Nederlandse taalkunde*, 18-1, blz. 35-64.

Zethsen, K.K. (2009), Intralingual Translation: An Attempt at Description. In: *Meta* 54-4, blz. 795-812.

Hanne Kloots is verbonden aan de Universiteit Antwerpen en de Artesis Hogeschool Antwerpen. Met dank aan Line Magnus, Iris Schrijver en Luk Verlonje voor hun suggesties bij een eerdere versie van de tekst.

e-mail: hanne.kloots@ua.ac.be

Brontekst	Intralinguale vertaling versie A	Intralinguale vertaling versie B
Liefdeverdriet	Liefdeverdriet	Liefdesverdriet
oekannekik oezegge oegere dakkuzie ikkebbekik ikkrijggekik daartoe dokkazenie	hoe kan ik u zeggen hoe graag (dat) ik u zie ik heb (ik) ik krijg (ik) daartoe geen gelegenheid	hoe kan ik je toch zeggen hoe veel ik van je hou ik heb daartoe ik krijg daartoe nooit echt de kans van jou
oevoeldetnie oeziedetnie dakandersnie danoe marie dakandersniemand niemandnie zoegerenie	hoe voelt ge het niet hoe ziet ge het niet dat ik anders nie- dan u marie dat ik anders niemand niemand (niet) zo gaarne zie	hoe voel je 't niet hoe zie je 't niet dat ik alleen van jou marie van anders niemand dan van jou zo zielsveel hou
ochmochtekik oekussekind oezoudetrap verstaan oezoudezegge sè lewie ikoek ik willekik andersnie ikwillekik andersniemandnie danoe lewie	och mocht ik u kussen kind hoe zoudt ge het rap verstaan hoe zoudt ge zeggen zie louis ik ook, ik wil (ik) anders nie- ik wil (ik) anders niemand (niet) dan u louis	och mocht ik jou 's kussen kind dan had je 't meteen door dan zou je zeggen ja louis ik ook ik wil niet eender wie ik wil echt anders niemand nee dan jou louis
oevoeldetnie oeziedetnie oesmaaktet en oeriktetnie oezeggetoenaniemandnie na andersniemandniemandnie dakoezoegerenie marie oedakkikwacht oepmijntoer asschoonbroer vanoeweigenbroer marie marie MARIE	hoe voelt ge het niet hoe ziet ge het niet hoe proeft ge het en hoe ruikt ge het niet hoe zegt het u nu niemand (niet) nu anders niemand niemand (niet) dat ik u zo gaarne zie marie hoe (dat) ik wacht op mijn beurt als schoonbroer van uw eigen broer marie marie MARIE	hoe voel je 't niet hoe zie je 't niet hoe proef je 't en hoe ruik je 't niet hoe zegt er niemand iets aan jou zegt niemand niemand ooit aan jou dat ik zo van je hou marie al wordt het nog een hele toer ik word de zwager van je broer marie marie MARIE

Een journalist houdt niet van artikels in zijn nieuwskop

ALBERT OOSTERHOF

Het Nederlands is een taal waarin er bij zelfstandige naamwoorden variatie is tussen voorkomens met en zonder lidwoord. Daarbij spelen verschillende dimensies een rol. Zo hangt het van de grammaticale context af of er een lidwoord optreedt. In de context van nevenschikking en in voorzetselgroepen kunnen lidwoorden bijvoorbeeld gemakkelijk achterwege blijven: *Met mes en vork eten is aan hem niet besteed* (zie bijvoorbeeld bijdragen hierover door Cappelle (2012) en Devos (2003)). Verder heeft de regionale herkomst van het taalgebruik invloed op de mogelijkheid om het lidwoord weg te laten. In Noord-Groningse dialecten wordt het lidwoord bijvoorbeeld doorgaans weggelaten (zie Oosterhof (2009)). In dit dossier bespreek ik registerafhankelijke lidwoordomissie, in een specifieke stilistische context, namelijk krantenkoppen.

Kinderen, afasiepatiënten en journalisten

Behalve grammaticale, geografische en stilistische factoren spelen bij het weglaten van het lidwoord ook de cognitieve capaciteiten van de taalgebruiker een rol. Het is bekend dat bijvoorbeeld afasiepatiënten en kinderen vaak functiewoorden, zoals lidwoorden, weglaten. De Lange (2008) vergelijkt in haar proefschrift *Article omission in headlines and child language* artikelomissie door kinderen met een andere groep taalgebruikers die niet van lidwoorden houden, namelijk journalisten. Bij die laatste groep gaat het dan vooral over krantenkoppen, waarin zelfstandige naamwoorden meestal niet voorafgegaan worden door een lidwoord. Enkele verschijnselen die zich voordoen in kindertaal, blijken ook voor te komen bij weglating van het lidwoord door journalisten in krantenkoppen.

Uit het onderzoek van De Lange blijkt bijvoorbeeld dat de positie van het naamwoord een invloed heeft op

de frequentie waarmee het lidwoord weggelaten wordt. Bekijk het volgende voorbeeld (uit het corpus van De Lange):

Regering en oppositie claimen de zege in Azerbeidzjan.
(*De Volkskrant*, 16 oktober 2003)

De onderstreepte zelfstandige naamwoorden hebben geen lidwoord. Het gaat hier om een zinsdeel dat voraan in de zin staat (en onderwerp van de zin is). Volgens De Lange is het niet toevallig dat het 'zinsinterne' zinsdeel *de zege* (het lijdend voorwerp) wel een lidwoord bevat. Uit haar materiaal (dat bestaat uit 1000 door haar verzamelde krantenkoppen) blijkt dat in de 'zinsinitiële' positie 96% van de lidwoorden wordt weggelaten, terwijl dat percentage in de 'zinsinterne' positie op 89% ligt.

De kindertaaldata van De Lange zijn afkomstig uit de CHILDES-databank, een internationale databank opgericht in 1984 door Brian MacWhinney en Catherine Snow, die kan dienen als een bron voor data op het gebied van de eerste taalverwerving. Uit de verzamelde data blijkt dat het lidwoord in de zinsinitiële positie in 63% van de gevallen wordt weggelaten, terwijl dat in de zinsinterne positie in 34% van de zinnen het geval is. Hier is een voorbeeld uit het corpus van weglating in de initiële positie (De Lange 2008:134):

schaapje gaat klein stukje lopen. [Peter 20529, 511]

Drie vragen bij een krantenkop

Hoe mooi deze bevinding ook is, het hierboven gegeven voorbeeld uit *De Volkskrant* van 16 oktober 2003 roept vragen op bij de resultaten van het onderzoek. Een eerste punt is dat we niet precies weten waardoor deze asymmetrie veroorzaakt wordt. De vraag is of dit te

maken heeft met de functie van de woordgroepen (respectievelijk onderwerp en lijdend voorwerp) of met hun positie (vooraan of achteraan). Dit zou een punt van aandacht kunnen zijn in toekomstig onderzoek naar lidwoordomissie in krantenkoppen.

Een tweede punt is dat er in de woordgroep *regering én oppositie* in de zinsinitiële positie sprake is van nevenschikking, zoals in *mes en vork*. In dit geval zou het lidwoord ook buiten deze specifieke context weggelaten kunnen worden. Het feit dat in deze krantenkop het lidwoord alleen in zinsinitiële positie achterwege blijft, kan dus ook verklaard worden uit het feit dat er in deze positie een trigger is voor weglating van het lidwoord, namelijk de aanwezigheid van nevenschikking. Merk op dat er een accent aigu aanwezig is op het nevenschikkende element *én*, waardoor de aanwezigheid van nevenschikking zelfs nog geaccentueerd wordt.

Het bewuste artikel van 16 oktober is terug te vinden in het archief van *De Volkskrant*¹. Het gaat hier om een artikel van 12 alinea's en ongeveer 750 woorden. Dat is geen nieuwsbericht meer. Het gaat om een korte reportage waarbij de correspondentie meerdere bronnen gesproken heeft in het centrum van Bakoe en verslag doet van de sfeer ter plaatse. Een nieuwsbericht wordt in het *Basisboek journalistiek schrijven* van Asbreuk en De Moor (2007:37) bijvoorbeeld als volgt omschreven: 'Het nieuwsbericht is het kortste journalistieke genre. Het telt één tot drie alinea's, maximaal dertig regels (...) Een nieuwsbericht behandelt slechts één onderwerp. De inhoud ervan beantwoordt de vragen: wat is er gebeurd, wie deed het, waar, wanneer, waarom en hoe?'

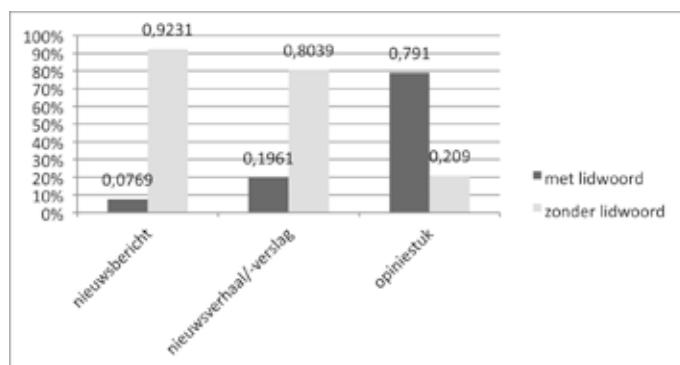
Asbreuk en De Moor (2007) geven ook tips over hoe je een krantenkop maakt. Daarbij geven ze aan dat er een onderscheid is tussen de kop van een nieuwsbericht en andere koppen. Kenmerkend voor nieuwskoppen is dat er strenge regels gehanteerd worden. Een van die regels is dat juist een nieuwskop weinig voorzetsels en lidwoorden kent. Voor andere genres gelden die regels echter niet en maakt de journalist een 'creatieve kop': '[Bij] nieuws moet de kop vooral informatief zijn (het nieuws bevatten), bij de overige genres staat de aantrekkelijkheid voorop' (Asbreuk en De Moor 2007:431). Het valt dus niet uit te sluiten dat de krantenkop uit Azerbeidzjan een creatieve kop is, waarin het überhaupt minder evident is dat de journalist zijn lidwoorden weglaat en dat de ommissie van het lidwoord in het onderwerp getriggerd wordt door de aanwezige nevenschikking.

Nieuwskoppen en andere koppen

We weten niet precies hoe Joke de Lange in haar proefschrift haar materiaal heeft afgebakend. Blijkbaar kwamen ook koppen van

langere journalistieke teksten in aanmerking en daardoor weten we niet in hoeverre haar materiaal een beeld geeft van lidwoorddeletie in nieuwskoppen. Verschillen tussen journalistieke genres in de frequentie waarmee lidwoorden worden weggelaten, vormen een onderwerp waar nog verder onderzoek naar gedaan moet worden. Enkele resultaten van een verkennende studie zijn te vinden in de grafiek. Ik heb krantenkoppen verzameld uit *De Volkskrant*, *NRC Handelsblad*, *De Morgen* en *De Standaard* in de periode september tot december 2011. Daarbij maak ik onderscheid tussen nieuwsberichten, nieuwsverhalen/-verslagen en opiniestukken. Met nieuwsverhalen en nieuwsverslagen bedoel ik journalistieke teksten die een onderwerp behandelen dat te uitgebreid is voor een nieuwsbericht, die gebaseerd zijn op een of meerdere gesproken bronnen en die langer zijn dan drie alinea's of dertig regels. Hierboven hebben we al een definitie gegeven van het nieuwsbericht, en wat bedoeld wordt met een opiniestuk is algemeen bekend.

De grafiek laat mooi zien dat de frequentie waarmee het lidwoord weggelaten wordt, lager is in journalistieke genres die er minder op gericht zijn de lezer bondig te informeren over een nieuwsfeit ($\chi^2=145.0$, $p<0.001$). De bedoeling is om in toekomstig corpusonderzoek een uitgebreide verzameling krantenkoppen aan te leggen en daarbij nauwgezet onderscheid te maken tussen de verschillende journalistieke genres.

Grafiek 1: Voorkomens van nominale constituenten met en zonder lidwoord in drie verschillende genres (met absolute aantallen genoteerd boven de staven)

Tegelijkertijd is het niet zo dat andere journalistieke genres *altijd* een creatieve kop krijgen. In mijn corpus heb ik ook voorbeelden van nieuwskoppen bij opiniestukken:

Dexia-affaire stinkt uren in de wind (*De Standaard*, 24 oktober 2011)

Schuldencrisis veel erger dan gedacht (*De Morgen*, 1 oktober 2011)

Nederland steunt tabaksindustrie (NRC, 21 september)
Asscher is even asociaal bezig als kabinet-Rutte (De Volkskrant, 22 september 2011)
Voor financiële positie overheid telt vooral het eigen vermogen (De Volkskrant, 21 september 2011)

Citeer de Koran, win een handgranaat

We kunnen de 15 gevallen waarin er wél een lidwoord gerealiseerd wordt in de kop van een nieuwsbericht van naderbij bekijken. Die gevallen kunnen in vijf categorieën onderverdeeld worden, zoals weergegeven in de tabel.

werkwoordelijke uitdrukkingen bijv. <i>Stemming over noodfonds kan Merkel <u>de kop kosten</u></i> (De Morgen, 29 augustus 2011)	6
voorzetselgroepen bijv. <i>Jovanovic krijgt rust, De Sutter in <u>de basis</u></i> (De Standaard, 25 september 2011)	4
eigennamen bijv. <i>Masterplan voor <u>de NMBS</u></i> (De Morgen, 24 oktober 2011)	2
in citaten bijv. <i>Britse kranten over Didier Reynders: "Kan <u>Kuifje de eurozone redden?</u>"</i> (De Morgen, 24 oktober 2011)	1
creatieve koppen bijv. <i>Citeer <u>de Koran, win een handgranaat</u></i> (De Volkskrant, 21 september 2011)	2

Tabel 1: Indeling van voorkomens van lidwoorden in koppen (met in de rechterkolom het aantal voorkomens)

We kunnen de generalisatie maken dat journalisten het lidwoord in nieuwskoppen consequent weglaten, behoudens twee uitzonderingen:

- (1) als het lidwoord deel uitmaakt van een soort van lexicaal bepaalde vaste verbinding;
- (2) als het lidwoord voorkomt in een citaat.

De voorzetselgroepen en eigennamen kunnen we onder de eerste uitzondering scharen. Een verbinding als *in de basis staan* kunnen we zien als een soort vaste combinatie, waarin het lidwoord deel uitmaakt van de idiomatische verbinding. Ook bij eigennamen is het lidwoord onderdeel van een lexicaal bepaalde combinatie. Dat zien we bijvoorbeeld bij namen van politieke partijen: als we het

hebben over Open Vld gebruiken we meestal geen lidwoord, maar dat doen we wel als we het hebben over de PvdA. Bij de N-VA gebruiken we meestal een lidwoord, al kan hier het lidwoord ook weggelaten worden. Naar de Nederlandse partij D66 wordt consequent verwezen zonder lidwoord. Het is niet zomaar uit grammaticale regels voorspelbaar of taalgebruikers al of niet een lidwoord gebruiken bij deze namen voor politieke partijen en dat geldt ook voor andere eigennamen.

Daarnaast is het ook goed te begrijpen dat journalisten, als ze een andere bron citeren, liever zo weinig mogelijk sleutelen aan de originele bewoordingen.

We zien dat nieuwsberichten niet altijd een nieuwskop krijgen, maar dat journalisten het zich soms veroorloven af te wijken van de geplogenheden van dit genre en een kort nieuwsbericht voorzien van een creatieve kop. In het voorbeeld *Citeer de Koran, win een handgranaat* komt het creatieve karakter niet alleen naar voren uit de aanwezigheid van lidwoorden, maar ook uit de creatieve formulering van de zin als geheel.

Voor toekomstig onderzoek blijven er gelukkig nog genoeg vragen over. Hoe zit het bijvoorbeeld met Nederlandse en Vlaamse journalisten: hebben beide groepen een even sterke neiging om lidwoorden in nieuwskoppen te mijden?

Noot

1. <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2844/Archief/archief/article/detail/722203/2003/10/16/Regering-en-oppositie-claimen-de-zege-in-Azerbeidzjan.dhtml> (geraadpleegd op 8 mei 2013)

Literatuur

- Asbreuk, A. en A. De Moor (2007), *Basisboek journalistiek schrijven. Voor krant, tijdschrift en web*. Groningen/Houten: Noordhoff.
- Cappelle, Bert (2012), 'De naakte nevenschikking.' In: *Over taal*, 51-5, blz. 119-122.
- De Lange, Joke (2008), *Article omission in headlines and child language: A processing approach*. (Dissertation Series 189.) Utrecht: LOT.
- Devos, Filip (2003), 'Tussen pot en pint: over de omkeerbaarheid van de nevenschikking in (vaste) woordcombinaties.' In: *Over taal*, 42-3, blz. 54-57.
- Oosterhof, Albert (2009), 'Een eigenaardigheid van het Noord-Gronings.' In: *Over taal*, 48-5, blz. 122-123.

De taalcanon

FILIP DEVOS

Na de bestsellers *De bètacanon* en *De gammacanon* werd in Nederland nu ook *De taalcanon* opgesteld: een populariserend overzicht voor een breed publiek over 'alle belangrijke vragen' rond het verschijnsel taal, belicht door even zovele 'deskundigen'. De redactie was in handen van Marianne Boogaard en Mathilde Jansen, die de steun kregen van een 'taalcanoncommissie'.

Marianne Boogaard werkt als associate lector Ontwikkelingsgericht Onderwijs aan Hogeschool Inholland en is ook onderwijsonderzoeker aan de Universiteit van Amsterdam. Mathilde Jansen is redacteur voor de vakpagina *Taal en Spraak* van de populairwetenschappelijke website Kennislink en ze is tevens als redacteur verbonden aan het Meertens Instituut.

Ontstaan

De taalcanon is een initiatief van drie Nederlandse taalkundige verenigingen: Anéla (De Nederlandse Vereniging voor Toegepaste Taalwetenschap), AVT (Algemene Vereniging voor Taalwetenschap) en LOT (Landelijke Onderzoeksschool Taalwetenschap). Zij hebben elk een aantal van hun leden (met een taalwetenschappelijke en/of taalonderwijsachtergrond) uitgenodigd om de 'taalcanoncommissie' te vormen. Die zeskoppige commissie bestond uit Marianne Boogaard (vanuit Anéla), Mathilde Jansen (vanuit LOT), en Petra Poelmans en Astrid Wijnands (beiden uit Anéla). In het beginstadium hebben ook Peter de Swart en Crit Cremers (beiden vanuit AVT) 'meegedacht'.

Eenzijds heeft die commissie 'verwonderende vragen' verzameld onder studenten, docenten, taalwetenschappers en andere geïnteresseerden. Daarnaast stelde ze een lijst op van de belangrijkste onderzoeksthema's in de taalwetenschap. Op die manier is het hele vakgebied in kaart gebracht. Op de bijbehorende website – die alle teksten uit het boek bevat, maar nog meer (zoals links, beeldmateriaal en een forum) – kunnen die 'vakgebieden' aangeklikt worden. Dat zijn: morfologie, sociolinguïstiek, semantiek, historische taalkunde, fonologie, fonetiek, computerlinguïstiek, taalfilosofie, pragmatiek, neurolinguïstiek, forensische taalkunde, syntaxis, vergelijkende taalwetenschap, beschrijvende taalwetenschap,

eerste taalverwerving, dovenstudies, klankleer, woordvorming, dialectologie, tweede taalverwerving, vakdidactiek, taalevolutie, orthografie en retorica.

Vervolgens zijn de verwonderende vragen gekoppeld aan de vakgebieden. Het resultaat is niet alleen een boek, maar ook een website (www.taalcanon.nl).

In hun inleiding lichten de samenstellers hun werkwijze toe. Ze hebben het over de 'tsunami aan canons' sinds 2006 in Nederland (geschiedenis, popmuziek, sport, jeugdtelevisie, wiskunde, misdaadliteratuur, Amsterdam ...). In de *Taalcanon* hebben ze geprobeerd een balans te vinden 'tussen de onderwerpen die taalwetenschappers belangrijk vinden en de vragen die voor een breed publiek interessant zijn'. Verder luidt het: 'De taalwetenschap is een populair onderzoeksterrein overal in de wereld, maar zeker ook in Nederland. Nederland heeft zelfs het grootste aantal taalkundigen per hoofd van de bevolking en de Nederlandse taalwetenschap staat internationaal in hoog aanzien.' Taal staat in het Nederlandse onderwijs nauwelijks op het programma, en bovendien zijn er veel misverstanden over taal. Redenen genoeg dus voor een 'canon'.

Inhoud

De auteurs hebben in hun boek – en op de website – vijf grote onderzoeksthema's (aan de hand van vijf werkwoorden) gebundeld waarbinnen allerlei onderwerpen gevat kunnen worden. We vatten kort samen:

- 'taal leren': 14 bijdragen handelen over eerste en tweede taalverwerving, meertaligheid, taalverlies, vreemdetalenonderwijs, receptieve meertaligheid, taal in ons brein, taalstoornissen, neurolinguïstiek, doventaal, zinsontleding en woordsoorten, analfabetisme, schriftsystemen, de definitie van taal;
- 'taal gebruiken': 13 bijdragen over taalvariatie, taalverandering, taal en sociaal gedrag, taal en gender, beleefdheid, gebruiksgemak, kapitaal en taalgebruik, leesbaarheid, interculturele communicatie, forensische taalkunde, vierhandengebarentaal;
- 'taal beschrijven': 12 bijdragen over het spraakkanaal, de geschiedenis van het Nederlands, taalverwantschap, leenwoorden, talen die verdwijnen,

fonologie, fonetiek, morfologie, syntaxis, spelling, schriftsystemen, beschrijvende taalwetenschap;

- 'taal maken': 6 bijdragen over kunsttalen, streektaalbeleid, automatische spraakherkenning, computationele taalkunde, taalnormen, sms-taal;
- 'taal en betekenis': 5 bijdragen over taalfilosofie, taal en emotie, pragmatiek, de relatie taal en denken, beeldtaal.

Een slothoofdstuk is gewijd aan de geschiedenis van de taalkunde, en het werk sluit af met een literatuurlijst, een nawoord, een dankwoord, informatie over de auteurs, een illustratieverantwoording en een (vrij beperkt) register.

De bijdragen zijn van gevestigde waarden (we vermelden Peter Arno Coppen over de zin van schoolgrammatica, Hans Bennis over taalvariatie en Geert Booij over morfologie), maar ook van 'aanstormend talent'. Hoe dan ook zijn de bijdragen – alle drie bladzijden lang – inhoudelijk zeer elementair, maar dat moet dan wel voor een canon.

In een nawoord stellen de samenstellers dat ze ook een discussie willen starten 'over wat we nu daadwerkelijk als pilaren van de hedendaagse taalwetenschap moeten zien'. Op alle vlakken is deze canon een prachtig boek: allerlei thema's worden er voor een breed publiek in uitgespit. Dat valt alleen maar toe te juichen.

Nil nove sub sole

Deze *Taalcanon* is gemaakt van en voor Nederlanders in een zeer Nederlandse context. De vijftig bijdragen zijn alle van Nederlanders. Verwijzingen naar Vlaanderen zijn er niet. Nederlands is blijkbaar de taal van Nederland.

Daarmee is er niets nieuws onder de zon. 'In het Noorden is er geen permanente reflectie op de verhouding tussen de eigen taal en het Zuiden en speelt in het normendebat het probleem van de veelheid binnen de taaleenheid nauwelijks een rol' (Rutten, 2011:191-192). Dit citaat uit een historisch sociolinguïstische studie over taalnormen en schrijfprijktijken in de Zuidelijke Nederlanden in de 18de eeuw kan zo naar anno 2013 verplaatst worden. Of zoals de Nederlander Marc van Oostendorp (2012:17) recent stelde: 'Hoe hebben Nederlanders de afgelopen vijftig jaar over het Nederlands in Vlaanderen gesproken? Wie aandachtig luistert naar het publieke debat, hoort vooral stilte. Nederlanders lijken zich niet te bekommeren om de staat van 'hun' taal in het buurland.'

Een tweede punt waarop er niets nieuws is: in 2006 verscheen al *Wat iedereen van het Nederlands moet weten en waarom* onder re-

dactie van Nicoline van der Sijs, Jan Stroop en Fred Weerman (zie Devos, 2007). Ze noemen het in hun woord vooraf verbazingwekkend dat in de discussie over de canon de Nederlandse taal tot nu toe buiten beschouwing is gebleven. Daarom willen de samenstellers een boek presenteren met feiten en inzichten waar iedereen weet van zou moeten hebben, een 'canon van de Nederlandse taal, om misverstanden te voorkomen en om beter gefundeerde opvattingen over allerlei zaken die met het Nederlands te maken hebben tenminste mogelijk te maken'. Ook die bundel was sterk op het noorden gericht. Maar daar verwijzen Boogaard en Jansen niet naar. Vreemd.

Er is niets nieuws onder de (taalcanon)zon.

Literatuur

Devos, Filip (2007), *Musts in de neerlandistiek*. Recensie van Nicoline Van der Sijs, Jan Stroop en Fred Weerman (red.)(2006), *Wat iedereen van het Nederlands moet weten en waarom*. Amsterdam: Bert Bakker. In: *Over taal*, 46-5, blz. 135.

Rutten, Gijsbert (2011), *Een nieuwe Nederduitse spraakkunst. Taalnormen en schrijfprijktijken in de Zuidelijke Nederlanden in de achttiende eeuw*. Brussel: ASP/VUBPRESS.

Van der Sijs, Nicoline, Jan Stroop en Fred Weerman (red.)(2006), *Wat iedereen van het Nederlands moet weten en waarom*. Amsterdam: Bert Bakker.

Van Oostendorp, Marc (2012), 'Onnederlands Nederlands vol puisten en kraters. Nederlanders over het Nederlands in Vlaanderen'. In: *Over taal*, 51-1, blz. 17-19.

Marianne Boogaard en Mathilde Jansen (red.), *De taalcanon. Alles wat je altijd al had willen weten over taal*. Amsterdam: Meulenhoff, 2012, ISBN 978 90 290 8870 1, 246 blz., 25 euro.

Taalbeleid in het onderwijs

FILIP DEVOS

Drie handboeken die recent bij uitgeverij Acco verschenen, werpen een (breed) licht op 'taalbeleid' in het onderwijs. Zowel basisonderwijs, secundair onderwijs als hoger onderwijs komen daarbij aan bod.

Basisonderwijs

Kris Van den Branden, professor taalkunde (en nascholers) aan het Centrum voor Taal en Onderwijs van de KU Leuven, geeft in *Handboek taalbeleid basisonderwijs* een 'totaalkijk' op taalbeleid, dat hij een 'must' noemt voor elke school. Taal is immers 'de zuurstof van het onderwijs' en 'het allerbelangrijkste werktuig' erin/ervan. Hoe werk je aan taalbeleid, hoe kun je de taalontwikkeling stimuleren, hoe ga je om met taal in niet-taalklassen, hoe evalueer je taalvaardigheid, hoe schrijf je een taalbeleidsplan en hoe werk je dat plan uit? Het zijn maar enkele vragen die aan bod komen. De bijbehorende website (www.taalbeleid.org) bevat additionele informatie. In een inleidend hoofdstuk definieert Van den Branden taalbeleid: *Taalbeleid is de structurele en strategische poging van een schoolteam om de onderwijspraktijk aan te passen aan de taalleerbehoeften van de leerlingen met het oog op het bevorderen van hun algehele ontwikkeling en het verbeteren van hun onderwijsresultaten.*

Taalbeleid is met andere woorden doelgericht, taalgericht, structureel, strategisch, dialoog, schoolspecifiek en draait om samenhang. Het handboek bestaat uit twee delen. Het eerste bevat 'bouwstenen van taalbeleid' en focust in zeven hoofdstukken op inhoudelijke aspecten:

- doelstellingen op leerlingenniveau (eindtermen in het lager onderwijs en ontwikkelingsdoelen in het kleuteronderwijs, en leerplannen)
- werken aan de taalontwikkeling van peuters en kleuters (hoe werken aan mondelinge taalvaardigheden)
- werken aan de taalontwikkeling van leerlingen lager onderwijs
- omgaan met taal in alle activiteiten
- evaluatie van taalontwikkeling

- omgaan met meertaligheid
- ouders en buurt betrekken bij het taalbeleid

Het tweede deel, 'processen van taalbeleid', heeft het achtereenvolgens over 'een beginsituatieanalyse maken op leerlingniveau, op klasniveau, op schoolniveau', 'een taalbeleidsplan schrijven' en 'een taalbeleidsplan uitvoeren en evalueren'.

'Bij het scheppen van een krachtige taalleeromgeving' is, aldus de auteur, 'de *basishouding* van de leerkracht van cruciaal belang'. Dit handboek biedt een ruim – en met vele concrete voorbeelden geïllustreerd – overzicht over taalbeleid in het basisonderwijs. Beleid voor de leraars zelf komt hier helaas niet aan bod. Taal in de lerarenopleiding bijvoorbeeld had allicht een hoofdstukje verdiend, net als de vraag hoe om te gaan met tussentaal, dialect en standaardtaal. Maar dit is ongetwijfeld een zeer inspirerend boek dat directies en leerkrachten zal helpen zelf een taalbeleid uit te stippelen.

Secundair onderwijs

Nora Bogaert en Kris Van den Branden verzorgden het *Handboek Taalbeleid Secundair Onderwijs*. Hier komen, net als in het *Handboek taalbeleid basisonderwijs*, vragen aan bod als: hoe kun je de taalontwikkeling van leerlingen in de verschillende studierichtingen stimuleren, hoe ga je om met taal in alle vakken, hoe kun je taalcompetenties opvolgen en evalueren, hoe schrijf je een taalbeleidsplan, en hoe werk je dat taalbeleid uit? De opbouw van dit handboek is sterk geïnspireerd op dat voor het basisonderwijs. Vele hoofdstukken zijn bovendien inhoudelijk haast identiek, zoals het inleidende hoofdstuk 'Wat is taalbeleid?', of het hoofdstuk 'Omgaan met tweetaligheid'.

De vele voorbeelden, uitgewerkte suggesties en tips die de auteurs opnemen, komen uit de taalpraktijk van alle graden en richtingen binnen het secundair onderwijs: aso, tso, bso en kso. Daarmee geven ze een volledig beeld voor alle betrokkenen: directies, leraars, studenten vakdidactiek, docenten en lerarenopleiders. Een handig werkinstrument dus.

Hoger onderwijs

Onder redactie van Elke Peters en Tine Van Houtven, beiden medewerker aan de toenmalige Lessius Hogeschool Antwerpen, verscheen recent ook een derde boek rond taalbeleid: *Taalbeleid in het hoger onderwijs: de hype voorbij?* Veel instellingen voor hoger onderwijs organiseren de voorbije jaren allerlei bijspiijkercursussen en/of taaltoetsen voor instromende studenten, of ze ontwikkelen een echt geïntegreerd taalbeleid. De samenstellers hebben het in hun inleiding vooral over 'taalarmoede als kansarmoede' (de 'school als sociale gelijkmaker') en de instroom van allochtonen (en de kloof tussen thuistaal en schooltaal). Vanuit dat uitgangspunt is het boek ontstaan, als neerslag van een project waarin 'taalondersteunings- en begeleidingsmateriaal [ontwikkeld werd] om de doorstroom van kansengroepen en van taalzwakke studenten in het bijzonder in het hoger onderwijs te faciliteren'. Zeven van de vijftien hoofdstukken hebben trouwens direct betrekking op dat project van de associatie KU Leuven.

Taalbeleid in het hoger onderwijs: de hype voorbij? is niet zozeer een echt 'handboek', 'leidraad' of 'werkinstrument' zoals bovenvermelde werken dat zijn, maar veeleer een verzamelbundel. Een tweede verschilpunt is dat deze bundel de situatie in Vlaanderen en Nederland schetst, terwijl *Handboek taalbeleid basisonderwijs* en *Handboek taalbeleid secundair onderwijs* op de Vlaamse situatie ingaan. De vijftien bijdragen zijn opgebouwd rond drie subthema's: taaltesten in het hoger onderwijs, taalbeleid in de praktijk en kritische reflecties.

'Een bruikbare taaltest ontwikkelen is geen sinecure'. Drie bijdragen in de bundel gaan over dat 'testen van taal'. 'Waarom, wat en hoe toetsen' staat centraal in de bijdrage van Bart Deygers en Sibbo Kanobana. Ze illustreren een en ander aan de toets 'Academisch Nederlands' aan de Universiteit Gent. Hilde Hacquebord en Wilma van der Westen lichten vervolgens niet alleen een begripkader voor het ontwerpen van taaltoetsen toe, maar ook twee concrete toetsingsinstrumenten aan de Haagse Hogeschool. Elke Peters, Tine Van Houtven en Zaia El Morabit ten slotte bespreken de resultaten van een onderzoek bij 800 Vlaamse eerstejaarsstudenten.

Het tweede deel bevat eerst een hoofdstuk over behoefteanalyse (van Tine Van Houtven en Elke Peters), en drie bijdragen over taalbeleid in professionele bachelors, die alle kaderen binnen vernoemd project van de KU Leuven. Nog vijf andere bijdragen handelen over ondersteuningsmateriaal en over taalbeleid aan Vlaamse en Nederlandse universiteiten en hogescholen.

Het derde en laatste deel biedt 'kritische reflecties'. Folkert Kuiken plaatst eerst kanttekeningen bij de casussen uit het tweede deel: 'het beleid is nog volop in ontwikkeling', en overall is men 'zoekende naar een goede aanpak en implementatie', zo stelt hij. Ronald Zwiers analyseert het taalbeleid voor de pabo en Kris Van den Branden, (co-)auteur van bovenvermelde handboeken basisonderwijs en secundair onderwijs, neemt ten slotte het taalbeleid in het hoger onderwijs onder de kritische loep. Zijn bijdrage gaat over vier mythes: 'taalbeleid is enkel nodig in taalgerichte opleidingen', 'taalbeleid moet focussen op het toetsen en remediëren van zwaktaalvaardige, anderstalige studenten', 'taalbeleid gaat vooral over taalcorrectheid' en 'taalbeleid is een kwestie voor het beleid'. 'Werken aan taalbeleid in het hoger onderwijs is', aldus de auteur, 'een opdracht voor alle docenten in eender welke opleiding'. 'Is taalbeleid (al) de hype voorbij?', vraagt de ondertitel van deze bundel. Het antwoord mag duidelijk zijn: 'nee' dus.

Nora Bogaert en Kris Van den Branden, *Handboek taalbeleid secundair onderwijs*. Leuven/Den Haag: Acco, 2011, ISBN 978 90 334 8075 1, 278 blz., 30 euro.

Elke Peters en Tine Van Houtven (red.), *Taalbeleid in het hoger onderwijs: de hype voorbij?* Leuven/Den Haag: Acco, 2010, ISBN 978 90 334 7929 8, 239 blz., 30 euro.

Kris Van den Branden, *Handboek taalbeleid basisonderwijs*. Leuven/Den Haag: Acco, 2010 (2012²), ISBN 978 90 334 7928 1, 296 blz., 30 euro.

Kerstomaatjes en oppasopaatjes

HUGO BROUCKAERT

Hebt u net zoals ik op de schoolbanken de woorden *bommelding* en *pijpetuitje* leren kennen? Twee samenstellingen die taal- en stijlboekjes gretig van elkaar kopieerden als argumenten voor het gebruik van een koppelteken, dat in deze gevallen niet moest dienen om de leesbaarheid te bevorderen, maar om het verschil in betekenis op te vangen. Voor meer gevorderden kwamen daar nog de *kwartslagen* en de *tabaksteler* bij.

De stormloop van het Engels en van de informatica op onze taal leidt vandaag de dag tot creaties als *eloketten*, *ipodoordopjes*, *todolijstjes*, *skeeleraars*, *walkabouters* en *popupevents*. Waar plaats je accenten, liggende streepjes, trema's of afkappingstekens? Het komt me voor dat hier ter bescherming van de geestelijke gezondheid dringend ingegrepen moet worden.

Bijzonder af te keuren daarbij is het slechte voorbeeld van onze politieke partijen, die om cool en flashy over te komen hun namen in letterwoorden of afkortingen opsmukken met streepjes, puntjes, uitroeptekens of ampersands. De afdeling spelling van de Nederlandse Taalunie hult zich bij zoveel verwarring in een schuldig stilzwijgen.

Mijn stelling is: plaats een extra hoofdletter binnen het woord op de plaats waar u het woord wilt splitsen. *Ter-Zake* doet het, *OpenTaal* doet het. *MuZee*, *ArcelorMittal*, *iPad* en *KerkNet* doen het eveneens. Alleen *TönissteineR* doet het fout, met die stomme hoofdletter R achteraan.

We kunnen dus door het invoegen van een eenvoudige hoofdletter O de oma die we elk jaar rond Kerstmis gaan bezoeken met het oog op een financiële tegemoetkoming - ons *kerstOmaatje* - onderscheiden van de bekende vrucht. De opa die de kinderen bij de school

ophaalt en oppast tot een van de ouders beschikbaar is, kan als *oppasOpaatje* gemakkelijker geïdentificeerd worden dan zonder hoofdletter (de titel van dit stukje heeft u beslist al in de war gebracht). Als opa bovendien de tijd weet te vullen met enkele goocheltrucs is hij een echte *betoverGrootvader*.

Ik heb een neef die een vakantiejob vervuld heeft bij bpost (dat moet volgens mijn stelling *bPost* zijn). Hij moest de hele zomer stempels zetten. Wat een *rotStempels*, mopperde hij, terwijl zijn belangstelling als archeologiestudent in eerste instantie naar *rotsTempels* gaat. Zonder die hoofdletters kun je dat verhaal op papier toch niet brengen?

Mijn orthopedist heeft me onlangs erop gewezen dat mijn tenen uiteen staan als gevolg van een *uiTeen*. Hoe die teen eruitziet, behoeft geen toelichting.

En zo zijn er nog meer valkuilen (niet te verwarren met *valkUilen*). Ik wijs u op een mogelijk dubbelzinnige interpretatie bij woorden als: *kassalade*, *verfrommel*, *groepsexpositie*, *massagebed*, *liefhebbers*, *contrastrijker*, *collegeuren* en *slakwekers*. En dit is maar een kleine selectie. Een hoofdletter op de juiste plaats kan ons allen een hoop narigheid besparen.

Ik wil u tot slot het verhaal niet onthouden van het boerengezin dat in mijn jeugd de Sovjet-Unie ontvlucht was en bij ons in de buurt kwam wonen. Ze waren helemaal geen trotskisten noch stalinisten, maar hun stal-inrichting wees toch enigszins op een *stalinRichting*. En het juwelenkistje dat ze hadden kunnen meesmokkelen en waarop ze zo trots waren, noemden ze hun *trotsKistje*.

Als u ooit bij mij op bezoek komt, licht ik u mijn leer over de binnenwoordelijke hoofdletter nader toe. Dan laat ik u van het wijnvaatje proeven dat ik op geregelde tijdstippen in een drankencentrale in de buurt met port laat bijvullen. Ik noem het mijn *vulVaasje*.

Quiz over taal

Test uw kennis van het Nederlands

NATALIE HULSEN

I. Welk woord is correct gespeld?

- a) coëducatie
b) reïntegratie
c) semiautonoom
d) viceministerpresident
- a) assemblé
b) ragout
c) bohémien
d) défilé
- a) entrecôteje
b) dineetje
c) souvenirkje
d) tournedostje
- a) X-benen
b) Coopertest
c) Montignaccen
d) Paaszondag

II. Welk woord wordt hier omschreven?

- achtergebleven soldaat die plundert
a) accoucheur
b) bateleur
c) marodeur
d) billeteur
- duurzame depressieve stemming
a) hypothymie
b) hyperthymie
c) parathymie
d) dysthymie
- voedsel langdurig kauwen
a) keeuwen
b) fletcheren
c) kweernen
d) masticeren
- bedwelvende drank uit gegiste mais
a) cobbler
b) chicha
c) pulque
d) dawet

III. Welk woord past voor en na de onderstaande woorden?

- drank ...
... hals
knijp ...
- letter ...
... zilver
schaak ...
- groot ...
... orgaan
recht ...
- bewijs ...
... huur
geboorte ...

IV. Zoek de fout(en) in de onderstaande zinnen

- Ze droeg een fluoriserende vest, een grijze pull-over, een kaki overhemd en een te wijde plissérok.
- De zielenpoot kon naar hartelust smullen van zijn gebarbecuede hapjes.
- Hink-stap-springen, hordenlopen en steeple-chase zijn niet te onderschatten disciplines in de atletiek.
- Pieter verkoos art déco boven Jugendstil, maar hield nog het liefst van barok.

V. Vul de onderstaande uitdrukkingen over dieren aan

- De gebraden ... vliegen niemand in de mond.
- Een vette ... bedruipt zichzelf.
- De ... verlaten als eerste het zinkende schip.
- Men kan beter op een zak ... passen dan op een jonge meid.
- Er gaan veel makke ... in een hok.

OPLOSSINGEN

- I. 1c / 2b / 3d / 4a
II. 1c / 2a / 3b / 4b
III. 1. fles / 2. bord / 3. sprank / 4. grond
IV. 1. fluoriserende, pull-over / 2. hartelust / 3. hordenlopen, steeplechase / 4. art deco, Jugendstil
V. 1. duiven / 2. gans / 3. ratten / 4. vlooten / 5. schapen

Besteladres: Uitgeverij UGA, Stijn Streuvelslaan 73, 8501 Heule (abonn@uga.be).
U hoeft pas te betalen als u van ons een factuur gekregen hebt.
